

Hárs József:

ÖNKÉPZŐKÖRÖK SOPRONBAN A KÉT
VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

Bevezető

Az önképzőkör fogalmában kibékíthetetlen ellentétek feszülnek. Társas együttlétet biztosít, ám az előkészület magányát követeli, az iskolától kapott értéktöbbletet jelez, de rámutat a tanítás hiányosságaira is. Ezzel a tartalommal bő lehetőséget teremt minden korszak számára értelmezésének újrahangolására és eszköztárának ismételt átalakítására. Az önképzőkör a középiskolák ifjúsági egyesületei közül az egyik; hogy mennyire fontos, mennyire nem, az függ az osztályok tehetségétől, a vezető tanár egyéniségétől, a hagyományoktól, s talán legkevésbé az iskolatípustól. A vele való foglalkozás nem nélkülözheti az iskolatörténetet, s a több oldalról való megközelítést.¹

A soproni tanintézeteknek a két világháború közötti első éveit lényegében Trefort Ágoston törvénycikke szabályozta. A középiskoláról és azok tanárainak képzéséről szóló törvényt 1883. május 27-én hirdették ki, s a következő tanévben megkezdték életbeléptetését.² Kevés változtatással 1924-ig volt érvényben, amikor megszületett a Lex Klebelsberg, az 1924:XI. t. c., amely a gimnáziumok és reáliskolák közé beillesztette a reálgimnáziumot.³ Az így kialakult ötféle középfokú tanintézet (gimnázium, reálgimnázium, reáliskola, leánygimnázium, leánylíceum) zűrzavarában az 1934: XI. t. c. igyekezett rendet teremteni az egységes gimnázium kinyilatkoztatásával, ám mire elképzeléseit teljesen keresztülvihette volna, elsodorta a háború, a mögötte álló hatalmi rendszerrel együtt.⁴

Mindhárom legfelsőbb szabályozás meghatározza a középiskolai tanítás éppen érvényes céljait, körvonalazza a szervezeti formákat, de nem említi az ifjúsági egyesületeket. Ezek közül az öntudatosak úgy tesznek, mintha nem korlátozná őket más, csupán saját hagyományuk, a kevésbé önálló viszont görcsösen ragaszkodnak a mindenkori rendtartás előírásaihoz.

¹ A felhasznált iskolai értesítők alighanem legteljesebb gyűjteménye a Soproni Liszt Ferenc Múzeum birtokában van. Sajnos az iskolák iratanyagából alig maradt meg valami.

² Magyar Törvénytár 1882-83. évi törvénycikkek. Bp., 1896 (Millenniumi emlékkiadás.)

³ Ennek alapján 1930-ban 119 fiúközépiskola működött az országban, ebből 29 gimnázium (2 állami, 2 **kir. katolikus**, 14 szerzetesi, 10 protestáns, 1 izraelita) 69 reálgimnázium (29 állami, 4 **kir. katolikus**, 1 községi katolikus, 14 szerzetesi, 16 protestáns, 2 izraelita és 2 magánkézben) és 22 reáliskola (14 állami, 4 reáliskolai nevelőintézet, 3 községi, 1 német birodalmi [!]). Ez a statisztika a reáliskola 1930-31. évi értesítőjében látható.

⁴ A törvényt ugyan 1934. június 2-án hirdették ki, de a hozzá tartozó Rendtartás csak 1938. május 22-én jelent meg.

Az 1890-ben megjelentből idézek:

„A két legfelsőbb osztály tanulói magán szorgalmuk és munkásságuk gyarapítására önképző kört is alakíthatnak, de mindig valamely szaktanár személyes vezetése, s felügyelete és az igazgató szigorú ellenőrzése mellett.” Támogassa az iskola a tanulmányokat és ferde irányba ne terelje, örködjön ezen a többi tanár is és figyelje, hogy mit olvasnak a növendékek. Aki nem felel meg iskolai kötelezettségeinek, azt el kell tiltani a kör látogatásától. Az önképzőkörön elhangzott munkák nyilvánosságra hozatala tilos. Másnemű ének-, zene-, gyakorló körök is alakulhatnak, viszont az intézeten kívül semminemű társulatnak, vagy egyesületnek tagjai nem lehetnek a tanulók.⁵

A vallás- és közoktatásügyi minisztérium ezt megelőzően 1887-ben foglalkozott a középiskolák diákjainak egyesületeivel.⁶ Ebben a rendeletben leszögezi, hogy az ő hatáskörébe tartozik az alapszabályok jóváhagyása, bár a belügyminisztérium véleményét ki kell kérni. Az ifjúsági egyesületek csakis önművelődési, önsegélyezési, testedzési és szórakozási célokra alakulhatnak, s „feltétlenül kizárva a politikai vagy ilyen jellegű nemzetiségi egyesületek ...”. A kártya és a teke nem engedhető meg, s csakis az illető tanintézet rendes hallgatóit vehetik fel tagokul. Ha nem az alapszabályok szerint tevékenykednek, szigorú vizsgálat, felelősségre vonás és akár feloszlatás is következhet. Ilyen esetről Sopronban nem tudunk. (Reformkori vagy szabadságharc utáni viszontagságokról most ne essék szó.) Az viszont előfordult, hogy némelyik kör hosszabb-rövidebb ideig szüneteltette működését. Ennek oka a háborús viszonyokban, a helyhiányban, esetleg a kis létszámban keresendő.

Az eddigiekből is nyilvánvaló, hogy az önképzőkörök mindenkor erősen kötődtek saját iskolájukhoz, céljuk lényegesen nem különbözhetett azoktól az általános céloktól, amelyeket az említett három középiskolai törvény első paragrafusaiban tisztáz.

Az 1883-tól 1924-ig érvényes papírforma szerinti megfogalmazás:
„Középiskolák alatt ezen törvényben a gymnasiumok és reáliskolák értendők. A gymnasiumoknak és reáliskoláknak az a feladata, hogy az ifjúságot magasabb általános műveltséghez juttassa és a felsőbb tudományos képzésre előkészítse. A gymnasium e feladatot a minden irányú humanisticus, főleg az ó-classicai

⁵ A középiskolai rendtartást ld. 1890 R[endeletek] T[ára] 1297. lap.

⁶ Ld. 1887 RT. 1396. lap.

tanulmányok segélyével, a reáliskolák pedig főleg a modern nyelvek, a mennyiségben és természettudományok által oldják meg.”

Mindkettő nyolcosztályos, s mindkettő rendes tárgyai sorában találjuk A magyar nyelv és irodalmának történelme c. tárgyat.

A tanterv kidolgozásában a felekezeti iskolák bizonyos önállóságot élveztek, amennyiben azt a saját főhatóságuk állapította meg, a minisztérium csak felügyelt az általános elvek betartására.

A jelentkezők akkor vehetőek fel, ha elvégezték az elemi iskola első négy osztályát és betöltötték 10. életévüket. A törvény az egyes osztályok létszámát úgy határozza meg, hogy az „rendszerint” nem lehet több hatvannál.⁷ A heti tanórák száma az első négy osztályban legfeljebb 26, a felső osztályokban 28 lehet. Rendkívüli tárgyakkal együtt 30, illetve 32. A szorgalmi idő 10 hónap: július és augusztus a nagyvakáció ideje. Kivétel nélkül minden egyetemre és főiskolára csupán a gimnáziumi érettségi jogosított, a reálé latin és görög különbözeti vizsga letétele esetén.

Ezen a sérelmes helyzeten akart segíteni gróf Klebelsberg Kuno 1924-ben, mikor – átmeneti iskolatípusként – bevezette a reálgimnáziumot, arra törekedve, hogy aki nem szeretne lemondani a reáliákról, tanulhasson azért humán tárgyakat és latint is. Valamennyi iskolatípus érettségije formailag egyenértékű lett. A heti óraszám az első két osztályban 26, a többiben viszont 28-ra emelkedett, a rendkívüli tárgyakat nem számítva. A nemzetgyűlés az osztályok létszámát az eddigiről csak a távolabbi jövőben remélte 40-re leszállítani, hiszen ez gazdasági kérdés.

A számunkra leglényegesebb változás a törvény első paragrafusában található. A „forradalmakért” felelőssé tett liberalizmusra visszahatásként, a modern kor kérdéseire a választ csak vallásos alapon tudja elképzelni.⁸ Amint azt egy évtized múlva az egységes középiskola, a gimnázium, elrendelésekor is megerősítik: „A magyar középiskola feladata, hogy a tanulót vallásos alapon erkölcsös polgárrá nevelje, a magyar nemzeti művelődés szellemének megfelelő általános műveltséghez juttassa s az egyetemi és más főiskolai tanulmányokra képessé tegye.” Ez az 1934: XI. t. c. fokozatos végrehajtásról intézkedik. Végig

⁷ A 17.§. A korhatárról a 10.§. szól. Itt jegyzem meg, hogy a polgáriba ált. 12 évesen kerültek a gyerekek, a tanítóképzőbe a legtöbben a polgári elvégzése után jelentkeztek.

⁸ Az 1924: XI. t. c. 1.§-a: „A középiskola feladata: a tanulót vallásos alapon erkölcsös polgárrá nevelje, hazafias szellemben általános műveltséghez juttassa és a felső tanulmányokhoz szükséges szellemi munkára képessé tegye.”

nincs szó arról, hogy lányok és fiúk egy osztályban, egy iskolában tanulhassanak. Leány neve legfeljebb magántanulóként olvasható a fiúgimnáziumok osztálynévsorai kiegészítéseként. (Az orsolyiták gimnáziumának növendékei, amíg a tanintézet nem vált teljessé, a bencéseknél vizsgáztak.)

Az önképzőkörök céljait sokféleképpen szövegezték meg, azt azonban talán már most megállapíthatjuk, hogy általában az iskolai előadások kiegészítő részeinek tartották. Ki úgy, hogy itt pótolta azt, ami a tankönyvekből kimaradt, ki meg úgy, hogy a délelőtti tanítás után némi időt szánt a nevelésre. A harmincas évek közepére a régi forma végképp elavult, válságba jutott. A túlterhelés miatti közömbösség passzívvá tette a tagságot, az irodalomcentrikusságnak is voltak ellenzői, a kör tömegjellege pedig gátolta az egyéniség kifejlődését, ahogy mondták: „és nem bontakozhatik ki a tanulók sokat emlegetett bátorsága a fellépésben és biztonsága az ítéletben”.⁹

Szakosztályokra bontották tehát az eddig egységesen irodalmi egyesületeket, s ilyenformán adtak több teret a reáliáknak. A módszerek iskolánként és tanáronként is különbözők voltak, erre bőven találunk majd példát. Az viszont általános gyakorlat maradt, hogy a különböző hazafias ünnepélyeket, a ballagást és legtöbbször a farsangot is az önképzőkör tagjai rendezték, műsoraikat ifjúsági (néha tanár-) vezetői állították össze. Ugyancsak szokás a helybeli irodalmi megmozdulások látogatása, a jobb színházi előadások csoportos megtekintése.

Palettánk igen sokszínű, már csak azért is, mert Sopron iskolaváros jellegéhez tartozott, hogy sokféle tanintézet működött itt. A lányok középfokú nevelésére példák a Szent Orsolya rendiek leánygimnáziumának és az állami leánygimnáziumnak önképzőkörei, a fiúkéra pedig a bencések gimnáziumában, az evangélikus líceumban és a tőle különváltan élő tanítóképezdében lévő. Ezt a sort a Széchenyi Istvánról elnevezett középiskolával zárjuk, amely választott időszakunkban bejárta az utat a reáliskolától a reálgimnáziumon át az egységes gimnáziumig.

A további árnyalás kedvéért ismertetünk még két polgári iskolai kört, valamint a felsőkereskedelmiét és a katonai főreálét, s az ezen a néven tevékenykedő, de mégsem teljesen ide tartozó tanonciskolai fiú- és leányönképzőkört.

⁹ Ld. a bencés gimn. 1932-33. évi értesítőjében.

Az egyoldalúságot talán sikerül azzal elkerülni, hogy szót ejtünk a város irodalmi életéről, a Frankenburg Irodalmi Kör hallgatóiról és szereplőiről, az irodalmi és az irodalmon kívüli közvéleményről is.

A Szent Orsolya Rendi katolikus Leánygimnázium

A Széchenyi tér 21. sz. nagy épület, a tér és a Várkerület /ma Lenin krt./ sarkán, 1907-ben került – vétel útján – az apácák tulajdonába. Földszintjén kényelmes helyet biztosítottak a nehezen benépesülő tanintézetnek, amely csak az 1922-23. évben érte el a nyolc osztályos gimnáziumi teljességet és 1925-ben az érettségi megtarthatásának jogát, bár a nyilvánossági jogot az 1913-14. tanévre már megkapta, megelőzve a helyi állami leánylíceumot és a Dunántúl többi leánygimnáziumát.

Az első években még megfelelő tanerőkkel sem rendelkezett, a helybeli bencésektől került ki az igazgatója is. A növendékek az épületnek a második, részben az első emeletén lévő internátusban kaptak helyet, ha vidékiek voltak, s magántanulóként a bencés gimnáziumban vizsgáltak.

A továbbiakról a 25 éves jubileumra kiadott értesítő visszaemlékezéséből értesülünk: „A kommunizmus vandál pusztításai Isten segítségével elkerülték ugyan az intézetet, de már március 28-án eltávolították a fészleteket és vallásos jellegű képeket az iskolatermekből, megszűnik az imádság és a vallásoktatás.” Az előadások 1919. június 10-én szűntek meg, s bizonyítvány helyett „megfelelt” és „nem megfelelt” szövegű igazolásokkal távoztak a diákok a többi iskolából is. „Isten kegyelméből a következő iskolaévet már újra a polgári rend és béke jegyében kezdhettük meg.” – írják.¹⁰

Nem jelentett kisebb megpróbáltatást az apácák számára a történelem következő lépése sem. 1921. augusztus 29-én, az alakuló értekezlet napján dönteniök kellett arról, hogy maradnak-e a városban, vagy az osztrák megszállás elől kiürítik az intézetet. Mater Desits Ladislav fejedelemasszony, a rend helyi

¹⁰ Ld. a bencés gimn. 1937-38. évi értesítőjében.

vezetője, úgy határozott, hogy mind a nyolc osztályt megnyitják a beiratkozók előtt (végül is nem volt elég jelentkező) azért, hogy ha az állami leánygimnázium az osztrák uralom alatt megszűnne, annak növendékei ide jöhessenek.¹¹ Magyar marad a tanítás nyelve akkor is, ha az osztrákok megszállnák a várost. A velencei egyezményrel és a népszavazással Sopron hovatarozása tisztázódott, az intézet 1932-ig békésen tevékenykedhetett.

Ekkor a magasabb egyházi hatóságok rendelkezése okozott megrázkódtatást. A budapesti rendházat a sopronihoz csatolták, s így az ottani leánygimnázium tanerővel való ellátása hirtelenében a soproniakra szakadt. Kénytelenek voltak világi tanárokat óraadóként alkalmazni, még a reálgimnáziumból is, hogy pótolják az innen elhelyezetteket.

Ez a mozgás az 1920 őszen megalakult önképzőkört is érintette, mert addigi vezetőjét, Mater Varga Edithet 1932-ben a fővárosba helyezték. A „szakszerű és kitűnő” vezető utóda Mater Varga Carola lett, posztján 1939-ben (Xavéria) és 1941-ben olvashatunk új nevet: M. Károlyi Valériáét.¹²

A törvényekben megengedett hatvanas létszámhoz képest az osztályok végig igen gyér látogatottságúak voltak. Hetedik-nyolcadikra nemritkán egyszámjegyre fogytak. Volt olyan hatodik osztály (1925-ben), ahol három növendék üldögélt a magas katedrával szemben, sőt 1922-ben mindössze kettő.

Ilyen kis létszámmal még közepes felkészültségű tanár is könnyebben elbírt. A fegyelemmel általában nincs is semmi baj. A tanárok felkészültségéről, képességeiről sajnos nem sokat tudunk, mert a rend szigorú szabályai szerint a közéletben nem vehettek részt, irodalmi működésük, ha netán volt is, névtelen maradt. A diákok érdemjegyeiből megint csak nehéz kikövetkeztetni a tudást, s az értékelő személyiségét.

Érdekes, hogy felvettek nem katolikus vallású növendékeket, s közöttük kitűnő tanulók is akadtak, tehát hitük miatt nem nyomták el őket. Zsidó 1939-ben is még 5 volt, s tudjuk, hogy a háború, a zsidóüldözés időszakában néhányukat a zárdában rejtegették. Bizonyos bigottság és az állammal szembeni kritikátlan engedelmesség mutatkozik meg abban, hogy minden jelentésükben igyekeznek sietve leszögezni, hogy mindenben az éppen érvényes rendtartás szerint cselekedtek. A diákok csak igazgatónői engedéllyel és szülői kísérettel

¹¹ Ld. u. ott.

¹² Ld. u. ott, a két későbbi adat a Soproni Levéltárban őrzött 1939. okt. 25-1946. máj. 31-i jegyzőkönyvekből. X./123.

mehettek színházba, hangversenyre, egyéb komoly rendezvényre. A mozikra különösen gyanakodtak. Szigorú kritikával rostálták meg a filmkínálatot. Valószínűleg a hittanár vagy a civilek, esetleg a szerzetesi mivoltuk ellenére szabadon mozgó bencések szállították az értékeléseket.

A fiúgimnáziumok tanulóinak lelkivilágát különösen feltűzelte, hogy az iskola épülete mögötti zárda nagy része férfiak elől zárva volt. Ott állott a csillagvizsgáló, amelyről az a hír járta, hogy az apácák onnan figyelik a tér túlsó oldalán lakó domonkos páterek életét.¹³

Talán a sok szigorítás ellentétéleként bőven éltek az iskolai színjátszás lehetőségeivel. Nem akadt olyan ünnepély, amelyen ne adtak volna elő színjátékot, daljátékot, élőképet, vagy legalább melodrámát. Tordai Grail Erzsi: Mégis győz a tavasz! c. allegorikus játékát az intézet bennlakó növendékei játszották el 1932. június 11-én, a záróünnepélyen, s megismételték a rend 200 éves soproni létét ünnepelve, a Soproni Kultúrhét 1947. októberi műsorában. Tartalmi változás a jelek szerint csak annyi, hogy másodjára a szerző Erzsi helyett Erzsébetként szerepel.¹⁴

Az önképzőkör az első években megtartotta rendes összejöveteleit, s „az iskolai ünnepélyek szervezésében és rendezésében tevékenyen részt vett”.¹⁵ Mivel aktív tagja csak a két utolsó osztály lehetett, ez például 1922-23-ban mindössze 11 növendéket jelentett. Máskor se sokkal többet.

Havonta tartottak egy gyűlést, amelyen felolvasások, szavalatok, zeneszámok és énekszámok hangzottak el, valamint ezek bírálata. A tízből azonban három ünnepi ülés: az aradi vértanúk, a soproni népszavazás és a márciusi ifjak emlékezete. A többi gyűlés témája szintén kötött, hiszen rendszerint akadt még évforduló, s ha nem, hát a vezető tanár jelölte ki az írórt vagy költőt, akivel foglalkozni kellett. Vörösmarty, Gyulai, Herczeg, Rákóczi nevét találjuk a húszas évek jelentéseiben. Néhány év jegyzőkönyvei egy füzetben fennmaradtak. Idézzük belőle, mert jellemzőnek véljük a gyűlésekre általában, de a fogalmazási készségre és a helyesírásra szintén. A két „volt”-ot a jegyző tette zárójelbe.

¹³ A domonkosok kéttornyú temploma melletti kolostor ma gyógypedagógiai iskola, az orsolyiták lánygimnáziumának épülete kollégium, rendházuk nagyobb része általános iskola.

¹⁴ Különbőség még, hogy másodjára a színházban és nagyobb statisztériával adták elő az élőképek füzéréből álló darabot.

¹⁵ Ld. az iskola 1922-23. évi értesítőjében.

„Jegyzőkönyv a soproni szent-orsolyarendi Immaculata leánygimnázium 1939. november 15-én megtartott magyar irodalmi tárgyú gyűlésről. Jelen volt: T. M. Xavéria vezetőtanárnő és az V-VIII. o. tanulói. A gyűlést a Hymnussal kezdtük. Azután Oppel Kató VIII. o. t. felolvasta »Koós Károly« [az eredetiben a vezetéknev első o-ja áthúzva] ismertetését. Dolgozata nagyon szép és tartalmas. Felolvasása az egész órát igénybe vette, és mégsem volt unalmas, sőt. Igen megdicsérik. Dolgozatát, amely 12 oldalas (volt) rendesen, letisztázva adta be. Előadása nagyon hatásos (volt). Nagyon szorgalmas volt, szép munkát végzett. T. M. Xavéria azt tanácsolta, hogy saját bírálatainkat, amelyeket egy-egy mű elolvasásánál készítünk, mindig hasonlítsuk össze egy műbírálattal. – Nov. 22-én lesz a latintárgyú önképzőkör. Szintén nov. 22-ére kell beadni a történelmi dolgozatokat, mert ezeket meg kell bírálni. Több tárgy nem lévén a gyűlés befejezést nyert. Horváth Margit s. k. jegyző, Varga Edit s. k. ifj. elnök.”¹⁶

A történelmi dolgozatok beadási határidejéhez annyi a hozzáfűzni való, hogy az ilyen tárgyú gyűlés november 29-én zajlott le, nyilván máskor is egy hét állott a bírálók rendelkezésére. A téma ritka esetben lehetett önálló választás tárgya. Erre mutat az egyik megjegyzés egy későbbi jegyzőkönyvből: „Dícséretet érdemel ezenkívül a vezető tanárnő, aki ilyen ötletes címet adott.”¹⁷ Van olyan (angol nyelvi) önképzőköri gyűlés, amelyen a tanárnő tartja az előadást, s a jelenlevőkre csak a köszönet elrebegése marad. Az apáca bírálataiban elsősorban a magyaros stílusra hívja föl a figyelmet, hébe-hóba akad olyan megjegyzés, amely tárgyi tévedésekre vonatkozik. S végül példa az önkéntesség sajátos értelmezésére: meghirdetnek egy pályázatot az V. osztálynak, amely mindenkire kötelező.

Az alapszabályokat a katolikus iskolák számára illetékes tankerületi főigazgató 171/1921. sz. alatt hagyta jóvá. Az 1926-27. tanévben már 11 rendes gyűlést tartottak, az irodalmon kívül történelmi, földrajzi tárgyakkal. Az arra érdemes dolgozatokat a Fakadó rügyek c. emlékkönyvbe másolták be, később arra is volt eset, hogy az évvégi értesítőben jelentették meg, amire a városban nem találunk példát.¹⁸

Az 1934-35. évi értesítőben közlik Hümpfner Olga értekezését Horatius eszmevilága és hatása a magyar irodalomra címen. A közel 9 sűrűn szedett

¹⁶ Soproni Levéltár X./123.

¹⁷ Az 1939. nov. 29-i történelmi tárgyú gyűlés jkv.-ből.

¹⁸ A rendtartás 26.§-a tiltja az önképzőköri munkák nyilvánosságra hozatalát. Ld. 1890 R T 1308-9. lap.

lapnyi munka az előírásoknak megfelelően láttatja a latin költőt és azt a közeget, amelyben alkotott, viszont igen alapos, pontos és részletes feldolgozásban. Ovidius, Vergilius és Horatius rövid bemutatása után Augustus császár és Maecenas kapja meg az irodalomtörténészekről átvett dícséreteket, majd Horatius ódáinak, s megénekelte eszményeinek (megelégedés, barátság, hazaszeretet, önfeláldozás) párhuzamai következnek Versegghynél, Virág Benedeknél, majd Berzsenyiné. Az eszmei hatásokon kívül a nyelv, a verselés, a kifejezésmód kerül sorra. Időben Kölcseyig, illetve Gyulai Pálig jut el. A nyolcadikos szerző nem mondható egyoldalúnak: több cikkét közölte a fővárosi matematikai szaklap. Jelenleg mint nyugdíjas orvos él a városban. Édesanyja évtizedekig az állami leánygimnáziumban tanított, egy ideig önképzőkört is vezetett.

Egy tanulmány megírásához irodalomra van szükség, ahogy a témát, a könyveket is a tanár adja diákja kezébe az önképzőköri, az ifjúsági vagy a tanári könyvtár állományából. Lehet és kell olvasni. „A jó olvasmány lelked hű barátja, a rossz annak megrontója.” A két legnagyobb kincs: a hit és az erkölcs. „Hazafias nevelésük főképp arra irányult, hogy beleneveljék tanítványainkba az ezeréves hazámultjához, integer területéhez való szívós ragaszkodást, a magyar élni akarást, a lelkiismeretes kötelességteljesítést, az áldozatos lelkületet.”¹⁹ Erre az egyik alkalom az önképzőkör.

Az ilyen célok szülik az Álmodik a Hargita c. melodramát, de érdekes módon lehetővé teszik Ady Endre óvatos befogadását, akit „sok hibája mellett is erősen magyaros érzésűnek” tart a kört vezető tanár. Különben „céljának tekinti azt az általános műveltséget, melyet a leányközépiskola a leányifjúságnak nyújt, a növendékek hajlamaihoz képest önálló munkásságuk alapján kibővíteni”. Ez a tantestület irodalmi központú szemlélete. Először az 1939-40-es tanévben esik szó a megváltoztatásáról. „Az új Rendtartásnak megfelelően [az önképzőkör] helyet engedett mind a latin, mind a modern nyelveknek, történelemnek, természettannak, sőt időszerű mindennapi kérdéseknek is.” (Ilyen kérdés: „Milyen legyen a mai modern leány? Pályaválasztási tanácsadó.”) Szakosztályokat a kis létszám miatt nem alakítottak.

Az alacsony létszám bizonyára lehetővé tette az erős érzelmi ráhatást. Az 1939-40. év értesítőjében közölnek néhány idézetet a hatodikos diákoknak az önképzőkörrel foglalkozó írásaiból (mivel ilyen dolgozati cím nem volt, külön

¹⁹ Ld. az 1927-28. évi értesítő 17. lap.

„felmérésre” kell gyanakodnunk): „Semmi pénzért sem mulasztottam volna el csak egy önképzőkori gyűlést is” – vallja egyikük. „Olyan jó voltam a gyűlésen mint egy földreszállott angyal”. Ismét más: „Az Önképzőkörben előadott költemények hallgatásánál jöttem rá, hogy a versek mindegyike más szívet, más érzést takar ... Próbáltam a költeménybe rejtett lelkiállapotot megérteni. Átéreztem és megtanultam értékelni a költészetet.” És végül: „Megértettem hogy az íróknak nemcsak szórakoztatás a céljuk, hanem intenek, figyelmeztetnek, magyarságunkat ébren tartják, megmutatják, mi van a lelkek mélyén, sőt: önismeretre tanítanak. Ezentúl értelmesen akarok olvasni!”

A körbeli tevékenység „a mindennapi kötelességszerűen végzett munkán felül való teljesítmény” – mondja dr. Csapody Vera tanulmányi felügyelő 1941-ben. Az így megdolgozott és megdolgoztatott tanulók 1939-ben az intézet többi iskolájával, közel 1500 diákkal együtt ünnepelték „a trianoni határt megdöntő, szinte sorsfordulatot előidéző eseményeket, ... ahol a tömeghatások pszichológiai előnyeit jobban ki lehetett aknázni”.

A világtól elzártan élő, naivnak gondolt apácáknak ez a megjegyzése a jezsuitákéhoz hasonló hideg, számító politika létezésének bizonyítéka, éppúgy mint az az 1937-38-beli elszólás, amely Erzsébet „királynénk” születésének 100. évfordulóját emlegeti.²⁰ Nem Magyarországról, hanem a Szent Korona országairól van szó, még csak nem is Horthyról, hanem a legitimizmusról. Ez a megkövült világnézet egyenesen vezetett a felszabadulás utáni merev elzárkózáshoz, majd tüntetésekhez Mindszenty hercegprímás Werbőczy-világképe mellett.

- - -

A m. kir. állami Leánygimnázium

A város magyar-német tannyelvű leánytanodája 1871-ben nyílt meg, majd – az 1881-82. iskolai évtől kezdve – Felsőbb Leányiskola elnevezéssel állami

²⁰ Ld. az 1937-38. évi értesítő 52. lap.

intézeté vált. A Deák tér-Erzsébet utca (ma: Május 1. tér – Köztársaság u.) sarkán emelt épületbe 1886-ban költöztek be. Az 1918-19. tanévben leánygimnáziummá alakult át, s 1922-ben jutott el az első érettségiig. 1927-től 1932-ig leányliceum, utána azonban ismét gimnázium lett, s maradt a felszabadulás után, 1966-ig.²¹

Az 1925-26. tanévről kiadott értesítőben panaszkodnak a soproni szülőkre (az orsolyiták ezzel a témával 1933-ban foglalkoznak): négy, legfeljebb hat osztályt végeztetnek lányaikkal, s ezt a nehéz gazdasági helyzettel magyarázzák. Az állami tanintézet vezetősége szerint azért csökken a beiratkozók száma, mert kicsi az internátus. A válasz nagyon felszínes, hiszen bennlakóvá csak a vidéki lesz. Az orsolyitáknál igazán bőven volt hely, mégsem növekedett a létszám, sőt szinte mindig alatta maradt állami riválisának.

Az iskola Petőfiről elnevezett önképzőkörének a felső négy osztály a tagja. Ötven-hatvan diáklány. „A kör működésének vezető elve a valláserkölcsi és hazafias jellemképzés főszenpontján kívül az irodalom iránti érdeklődés felkeltése és ápolása, az irodalom nagyjainak kultusza, s az új magyar irodalom megismerése volt. Üléseink műsora szabadelőadásokból, felolvasásokból, beszédekből, bírálatokból, költemények és zeneszámok előadásából alakult.” (Idézet az 1925-26. évi értesítőből.)

A legújabb irodalmat elsősorban Herczeg Ferenc képviselte. Írói jubileumát az összes soproni középiskola által rendezett közös ünnepélyen ülik meg a színházban, 1926. június 18-án és 19-én. Ám szó esik Adyról, Áprilyról, Babitsról, Juhász Gyuláról is. És Gyóniról, Mécsről, Végváriról, aztán a mára már teljesen elfelejtett költők, költőcskék hadáról. Köztük büszkén ragyog Szabolcska Mihály neve ...

A válogatás nélküli felsorolás 1928-ban Gábor Gézához köthető. Előtte Csaplovics Józsefé, utána – 1929 őszétől - Marcsek Tiboré az érdem, hogy a kéthetenként tartott gyűléseken (máskor üléseknek nevezik összejöveteleiket) kevesebb a név, de értékesebb a tartalom. Marcsek a saját szerepéről a következőket írta:

„A tanárelnök a kör vezetését az ifjúságra bízta és csak mint gondos ellenőrző őrködött a kor szelleme fölött, mert az önképzőkör célját úgy fogta fel,

²¹ Ld. Augusztinovicz Elemér: Sopron gimnáziumai 1945-1975 között. Soproni Szemle XXX. évf. (1976) 13-18. lap. Elején rövid tört. összefoglaló. 1966-tól koedukált gimn. Ld. még A József Attila gimnázium évkönyve az iskola fennállásának 100. esztendejében. Sopron, 1971. A nagy költő nevét 1950-ben vette fel.

hogy az nemcsak irodalmunk nagyjainak megismertetése és az irodalmi és művészi ízlés fejlesztése, hanem különösen az önállóságra való nevelés. Így minden tagnak véleménye és szava volt, minden egyéniség szabadon nyilatkozhatott meg. A gyűlések tárgya egy-egy költő vagy író életének és munkálkodásának megismertetése volt.”

Abban a tanévben (1929) elhangzott 5 beszéd, 12 felolvasás, 10 ismertetés, 63 bírálat, 38 szavalat, 11 zene- és 12 énekszám, 1 melodráma. Volt szavaloverseny, s pályázat értekezésre (7 db), novellára (4 db), versre (13 db). A pályázók száma összesen csak hét, tehát egy személy több munkával is szerepelt. Az egyik tanuló a Révai Testvérek ifjúsági pályázatán harmadik lett. Eötvös Károly összes műveit kapta jutalmul.

1931 őszén ismét Csaplovics József a vezető tanár. Jelentésében kénytelen megállapítani: „A kör tagjainak buzgóságát és tevékenységét nagyban bénította idejüknek és szellemi erőiknek más oldalról is fellépő, sokoldalú igénybevétele.” Most mindössze 10 dolgozat, 4 szavalat, ugyanannyi bírálat gyűlt össze. (Talán a többi egyesület kapott jobban lábra.)

A következő évben Martinkovics (később Martonos) Lajos irányította a kör életét. A négy rendes ülésen Vörösmartyval, Petőfivel, Gárdonyi munkásságával, majd Ady és Mécs László költészetével foglalkoztak. Volt farsangi előadásuk, s megemlékeztek a világháború hőseiről (október 6., Arany János halálának évfordulója: november 15., valamint március 15. ünnepi ülésein kívül).

A közel hetven tagot 1934-35-ben Marcsek Tibor irányította. Szerinte, hogy megint őt idézzük: „A kör célja az irodalomnak és az irodalmon keresztül a szépnek mélyebb megismerése. Üléseink nem az iskolai magyar tanítás kiegészítői voltak, hanem olyan összejövetelek, melyeken mindenki saját kutatása alapján egyéni meglátásait adhatta, s a maga választotta tárgyat tetszés szerinti szempontból dolgozhatta fel.”

Megérezvén azonban, hogy ez a nagy szabadság nem minden olvasójának tetszhet, gyorsan hozzát teszi: „Mindezt természetesen a tanárelnök irányításával.” Ez különben meglátszik az összejövetelek rendjén is. „A kör ülésein egy-egy költővel vagy íróval foglalkozott, de felolvastak természetrajzi és általános irodalmi kérdésekkel foglalkozó értekezéseket is. Zene- és énekszámok, szavalatok és bírálatok tették változatossá a kör műsorát. Majdnem minden ülésen felolvastak és megbíráltak egy-egy jellegű verset is.” Két jellegű

novellát és 18 jeligés verset adtak be az év folyamán. Schrikker Mária VI. o. t. írta a legszebbeket.

Fehérné Posgay Piroska vezetésével 1939-40-ben 11 ülésen „főként napjaink nevesebb íróival foglalkoztak”. Egy város- és egy faluismertető dolgozat is született. Ezúttal csak három költemény, viszont 12 novella szerzőjének tapsolhattak.

Az 1943-44. tanévben a VIII. osztály egyik magyar dolgozata Ady Endre magyar szeretete címet kapta: szerény hozzájárulás a diákság harcához a Volksbund ellen. Ekkor az intézet már hontalan volt: épületében 1942. július 31-től hadikórház működött. A növendékek az Orsolya-rend gimnáziumába jártak délutáni tanításra, így hely és idő hiányában az önképzőkör a felszabadulásig már nem működhetett. Viszont utána az övék volt az első, amely újra kezdte tevékenységét.

Ebben az iskolában felszabadultabb kellett hogy legyen a légkör már jóval korábban is. Az intézet 100. évfordulójára kiadott évkönyv közli Szilvász Margitnak, a M. Áll. Operaház művésznőjének visszaemlékezését érettségijére: „Az érettségi vizsgákra nagyon komolyan készültünk annakidején. Minden percet igyekeztünk kihasználni, tanultunk, tanultunk, sokszor már azt sem tudtuk, hogy hol áll a fejünk? Éppen úgy drukkoltunk, mint azóta is teszik a diákok. Egyik napon le- s följárkáltam az iskola kertjében, szinte mindenről megfélelkezve tanultam valamelyik érettségi tételt. Egyszer csak megáll előttem Megyesi Schwartz igazgató úr, szájában az elmaradhatatlan pipával és bölcs, nyugodt, számomra biztosságot sugárzó jóságos mosollyal az arcán ezt mondta: - Kislányom, ne tanulj annyit, mert jobb egy élő szamár, mint egy döglött oroszlán.” Szilvási Margit jól érett. Az önképzőkörben is dicséretet érdemelt mint értekezés-író, mint szavaló és háromszor mint énekes.²²

Az 1927-28. évi értesítő szerint „a kör az elhangzott beszédeket, szabadelőadásokat [!], felolvasásokat, ismertetések és bírálatokat kötetbe foglalva, felküldötte az Országos Tanügyi Kiállításra”. A küldemény talán még lappang valahol.

- - -

²² Nevét az értesítő Szilvási-nak írja. Operaénekesnői pályájáról ld. Várnai Péter: Operalexikon. Bp., 1975. 456. lap.

A Szent Benedek-rendi gimnázium

„Faragás, szellemi faragás legközelebbi föladatunk s ha valaki nem engedi magát idomíttatni a kitűzött mérv és cél szerint, az mint alkalmatlan anyag elmellőztetik” – mondotta Liszta Mór igazgató az új iskolaépület 1975. október 5-i avatásán. Ez a szellemiség áradt a rendház hosszú folyosóiból, a lakosztályokból, ahová a diákok gyónni jártak tanáraikhoz. Ez határozta meg a legtöbb paptanár viszonyát a rábízott gyerekhaddal, a Pax feliratú sötétkék tányérsapkások számos nemzedékével mélyen be a XX. századba.

Az iskola – a jezsuiták utódjaként – 1802-től állt a bencések vezetése alatt. Nyolcosztályos gimnázium 1850-től, először németnyelvű, majd, az önkényuralom enyhülésével, magyar. Ettől kezdve mindvégig megtartotta klasszikus humán gimnázium jellegét.²³

Önképzőkörét 1870 őszén alapították, 1877 és 1888 között azonban nem tevékenykedett. Az önképzőkör célja, egy 1896. évi megfogalmazás szerint: „A munkaszeretet ápolása, önképzések, műfordítások készítése, szónoki előadások és ezek bírálata által: az önbizalom fokozása a szűkebb körben való fellépés által ...”

A kör tagjai havonta 10 krajcárt fizetnek folyóiratokra és írószerekre. Mivel az önképzőköri dolgozatokat tilos kinyomtatni, a jobbakat emlékkönyvbe írják.²⁴ Többször hivatkoznak a jezsuiták akadémiaira, amelyek hasonlatosak voltak az önképzőkörökhöz, tagságukat a diákság javából válogatták, voltak vitáik és színjátékokat adtak elő. Nemcsak latin, hanem magyar nyelven is. Ezekből a hagyományokból azonban ritkán merítenek, viszont van ének- és zenekaruk. Ezek különösen a harmincas években, mármint a XX. század harmincas éveiben érnek el jó színvonalat és messzebbre sugárzó népszerűséget, mikor Nádasi Alfonz, Kodály későbbi titkára áll az élükön.

Az 1902-03. tanévben 34 működő tagja (VII. és VIII. o. tanulója) van a körnek, írók és szavalók (17), csak írók (13), négyen pedig csak szavalnak. Beérkezett 104 munka (72 próza, 28 verses kísérlet, 4 műfordítás), elfogadtak

²³ Ld. az 1935-36. évi értesítő iskolatört. összefogl.

²⁴ Az emlékkönyv eddig még nem került elő.

közülük összesen 86-ot, ebből próza 66, vers 19, műfordítás 1 db. Az érettségi találkozón részt vettek 50 K-át ajánlottak fel pályadíjakra. Öt pályatételt hirdettek meg: 1. Óda. Az iskolától való megválás, s az élet küzdőterére való lépés elhatározó mozzanata. 2. Szónoki beszéd. 3. Értekezés. 4. Jutalom a legmunkásabb tagnak, 5. Díj a legjobb szavalónak.

Az első háromra mindössze két pályamunka érkezett, ám azok sem érdemelték jutalmat. Annál több jelölt akadt az utolsó kettőre. Az egyik diák, bizonyos Szabó Miklós, egymaga 29 elfogadott dolgozattal büszkélkedhetett!

A tételek megmaradnak a következő években is, de az elsőre egyetlenegy munka sem érkezik 1905-ig. Tanárok, igazgatók is tűznek ki díjakat és meghatározzák a tételt. Ezekkel nincs sok szerencsájük. Még Az építő stílusok Sopronban című is „meddő maradt”.

A kör 1904 őszén vette föl Guzmics Izidor (1786-1839, költő, műfordító és nyelvújító) nevét. Valószínűleg bencés volta magyarázza, miért esett rá a választás. A kör mellett szavalókör is működik, a III. és IV. osztály számára. Előkészítésnek szánják, havonta egy összejevetellel és versennyel.

A gyakran már bajszukat pödrő felsősök 1908-ra válságba is jutottak, „a nemes ambíció kezdett tünedezni, a munkakedv hanyatlani, amiért az igazgató a kört ideiglenesen bezárta”. A következő évben a vezető tanár indítványára kimondták, hogy minden rendes tagnak (VII. és VIII. o.) elő kell adnia valamit. Az eredmény: két rendkívüli szavaló ülés, hogy mindenki sorra kerülhessen.

Az 1911-12. évi értesítő közli az ifjúsági könyvtár teljes jegyzékét. Külön hozza az I-II. osztályok, a III.-IV. osztályok könyveit és külön a felsősökét. Az alsósok első csoportja 2 pl-ban vehette kezébe a Tamás bátya kunyhóját, négyben a Toldit, olvashattak Benedek Elektől, Gaal Mózesről, ám csak egy Jókai-könyvet kölcsönözhetnek. A negyedikesek körében igen népszerű a Pál utcai fiúk, a Huckleberry Finn, míg a harmadikosok a Cooper-könyveket bújják (nyilván az ifjúság számára zanzásított kiadásban). Az utóbbi két osztály könyveinek jegyzékében a Toldi már 5 pl-ban található meg, aztán Amicis: Szív, Bulver [!]: Pompéji utolsó napjai, Cooper: A vadölő, Az útmutató, Az utolsó mohikán, Börharisnya. Donászy könyvei, Czuczor Gergelynek mint bencésnek a művei természetesen a listán található (utóbbi Riadó c. költeményét igen sokszor szavalják az ünnepélyek műsorainak tanúsága szerint). Tovább szemelgetve a felsorolást: 8 Jókai mellett 31 Verne-mű található, Pósa Lajos

bácsi és Tompa Mihály békésen megfér Turgenyevvel, akinek Egy vadász iratai c. művét szerezték be az ifjúság számára.

A négy felső osztály könyvtárában Acsády: Magyarország Budavár visszafoglalása korában c. munkája áll az élen (csak az ábécé miatt, mert nincs adat róla, hogy sokan vették volna kézbe), Aiszkhülosz, Amadé, Apáczai Cseri, Apor Péter, Arany összes művei, Beaumarchais és Byron, Corneille és Csokonai, Fazekas és Firduszí, Goethe és Grillparzer és az összes értékes klasszikus a magyar és a világirodalomból egyaránt.

Dosztojevszkijtől pl. nemcsak a Bűn és bűnhődés, hanem Egy halottas ház emlékiratai és A játékos naplója, Gárdonyitól A bor is, Ibsentől a Nóra [!] és A népgyűlölő sorakozik a polcokon. Nem hiányzanak May Károly regényei és A dzsungel könyve, de Lessing és Madách sem. Igaz, hogy Ohnet: A vasgyáros c. sajtóterméke is bekerült a listára, de Mikszáth az Új Zrínyiással szerepel és Petőfit A hóhér kötele és Az apostol is képviseli a szokott művei mellett.

Ady azonban sem vétel, sem ajándékozás útján nem került be, sem ide, sem a tanári könyvtárba, amennyire azt az értesítők különféle jelentéseiből meg lehet állapítani. Ezt jó tudni majd akkor, amikor a „legújabb” magyar irodalmat emlegetik. Ez mindig csak a készlethez képest legújabbat jelenti, nem pedig a legfrissebbet.

A kör a háború éveiben „még súlyosabb viszonyokkal küzdött mint a Multban. Rendes tagjainak száma szinte harmadára apadt [a behívások következtében] és nem ütötte meg a huszat. Ehhez viszonyítva azonban szépnek mondhatjuk működését” – állapítják meg 1916-ban. A következő évben még rosszabb a helyzet, 1918-ban pedig már egy szó sincs róluk az értesítőben.

Választott korszakunk első éveiben, pontosabban 1922-ben, színpadot építenek, 1922-23-ban pedig megállapítják, hogy eleven élet folyt az önképzőkörben. Havonként egy ülést tartottak, változatos programmal. „A tagok érdeklődését leginkább a rögtönzött beszédek s a szabad-előadások keltették fel.”

Február 24-én és 25-én Petőfiről emlékeztek meg „előkelő és nagyszámú közönség előtt”. Az egyik tanár beszéde után az ifjúság „zajos sikerrel adta elő Kurzweil Ferenc VIII. o. tanuló [később bencés szerzetes] Petőfi című színművét. Hasonlóan nagy tetszést aratott a zenekar bravúros játékával.”

Ötödikesek festették a kulisszákat. Köszönik a jóakarók közelebből meg nem jelölt támogatását. Ebben az évben az egyik pályatétel témája: Szatirikus költemény a jelen magyar viszonyokról. A kitűzött 500 K díjat Stentzer Wilibald VII. o. tanuló nyerte el (később Szenczire magyarosított: ő volt Sopron felszabadulás utáni első kommunista polgármesterének, Bognár Dezsőnek a kultúr tanácsnoka).

Kurzweil ebben az évben aratott a díjak között: bemutatott darabjéért 2000 K-t, Ádám hazajött c. másik színművéért 3000 K-t, Petőfi szelleméhez c. ódájáért 2000 K-t kapott, Horatius: Ad Romanos c. verse után eredeti versmértékben készült műfordításáért pedig 500 K-t ítéltek neki. Egyébként minden tárgyból kitűnő volt. Liszta Mór büszke lehetett volna rá...

1925-ben arról számolhattak be, hogy „külön üléseken áldoztunk Guzmics Izidor, Ady Endre és Czuczor Gergely emlékének”. Jókai, a Zalán futása és az Akadémia alapítása is szerepelt a havonta rendezett összejövetelek témái között. A szavalókör foglalkozásain hárman-hárman szavaltak az alsó négy osztály mindegyikéből, a bírálatot harmadikosok és negyedikesek mondták, az alsó két osztálybeliek hozzászóltak. Különösen kitűnt Jéhn Antal II. o. t. (ma nyugdíjas gyógyszerész, s latin nyelvet tanít az egészségügyi szakiskolában) és Veszélka László (Verbényire magyarosított, országszerte ismert nyelvtudós).

Az 1927. évi jelentés szerint „a hangsúly idén is az előadókészség gyakorlásán volt”. A felolvasások általában a legújabb költőkkel [!] foglalkoztak. Áprily, Mécs, Gyóni, Sík, Végvári mellett Adyról is szó volt. A tanulmány hetedik szerzőjének bizonyítványa tele van hármassal.

Ezen az őszön új magyartanár állott a Guzmicsról elnevezett önképzőkör élére: Hein Tádé. „Az eddigi évek programja: a szabad előadás, a pillanatnyi körülmények követelte rögtönzött beszéd, a szellemes, könnyed vitatkozások mellé odakapcsoltuk a legújabb írók irodalmi, esztétikai ismertetését. A cél az volt, hogy lehetőség szerint meg tudjuk közelíteni a mostani gondolat- és élményvilág sajátos összetevőit, különösen pedig azt a formakészséget, amely a modern művészet címén a szépet, az értékest annyi közönséggel, olyan sok furcsasággal keveri. A tagokat is érdekelte ez a téma, mely a múlt idők egyensúlyozott értékeivel szemben a ma életének a legszerveesebb megnyilatkozása. Így aztán sikerült az egyes felolvasások kapcsán a fiúkkal is megértetni az élmény teljes visszaadásából szükségképpen következő erős szubjektívizmust, másrészt az ugyancsak ebből a forrásból táplálkozó különös

nyelvi formát, amely a multtal összehasonlítva annyiszor késztet gondolkodásra, tudatos utánátélésre.” Ez a hang nem az idomító hangja. A fiatal, nyolc éve tanító, magyar-latin szakos tanár gondolkodó lényeknek tartja a „fiúk” csapatát. Idézem Khoór Miklós visszaemlékezését róla (1984. okt. 9.):

„A tanítást nagyon únta, igazán tanítani csak hetedikről kezdett, mikor a rendszeres irodalomtörténet kezdődött. Kétségtelen, hogy ő szerettette meg velem az irodalmat. Az ó. m. Mária-siralom elemzésére még ma is emlékszem. Magyarul persze nem tudott jól: Balassinak ezt a kifejezését „arcul reátérnek” úgy értelmezte, hogy meghalnak! De jellemző Rá, hogy Herczeget „helyére tette”órán is, jegyzetében is és a Katolikus Körben is. Nekem érettségire [1944.] a népi írókat és Móriczot adta. Apropos! Jegyzete megőrzésre érdemes lenne! Értékes ped. tört. emlék! Fegyencek nyomták és kötötték Kőhidán [a sopronkőhidai fegyintézetben].”²⁵

A következő két tanévben a fenti stílus uralkodik. Érdekes, hogy az 1930. évi osztályzaskor a hetedikeseik közül ketten hármast, valamennyi többi kettést kapott magaviseletből. Valami történt, amiről a krónika hallgat. Nem biztos, hogy összefüggésben van az önképzőkörrel, de tény, hogy Hein Tádé, bár továbbra is Sopronban tanít, 1930 szeptemberében már nem vezető tanár. Scheidl Venánt az utódja. Első évében a jelentés külsőleg alig változik az előzőhöz képest, de már 1931-32-ben a rendes havonkénti gyűlések középpontjában a magyar irodalom egy-egy klasszikusa áll.

A következő évben a vezető fokozódó lelkesedésről ír ugyan, ám kénytelen az újonnan megjelent könyvek ismertetését és felszínen lévő művészeti és irodalmi kérdések megvitatását is napirendre tűzni. A fiatal tanár alighanem gyengének bizonyult a hivatalos vonal érvényesítésére a sok szabadelőadás és vita közepette. Ismét a kezdők táborából dobnak be valakit a mélyvízbe: 1933-ban az elődjénél 6 évvel fiatalabb Schnattner Sigfrid próbálkozik. Jelentésében be kell vallania, hogy a rábízott egyesület válságba jutott. „Oka az, hogy az önképzőkörök általában rendeltetésüknél fogva az idő és az iskola modern követelményeinek alig vagy sehogysem tudnak megfelelni ...”. Emlegeti a túlterhelést és az emiatt erősödő közömbösséget. „Az önképzőkörök mai formájukban megmerevedtek és teljesen elirodalmizálódtak.”²⁶ A rögtönzések viszont személyeskedésbe torkolltak.

²⁵ A szögletes zárójeles megjegyzések tőlem származnak.

²⁶ Ld. az 1933-34. évi értesítő 34. lap.

A pályatételek szokását felelevenítették, s már ősszel meghirdették, mégis csalódnia kellett: felületes, elsiert munkákat kaptak. Egy megjegyzésből kiderül, hogy a jutalmat a tagság szavazta meg: Horváth Péter verseiért abszolút többséggel kapott díjat.

A kör az Új Idők, Élet, Magyar Kultúra, Katolikus Szemle, Magyar Nyelv, Magyarosan c. folyóiratokat olvasta és a Frankenburg Irodalmi Kör előadásait látogatta csoportos beosztással”.

Az 1934-35. évi önképzőköri élet új szervezetben zajlott. „Szakítva a régi, hagyományos egyoldalúsággal, megszűnt kizárólag irodalmi egyesület lenni.” Hármastagozódású: első helyen áll továbbra is az irodalmi szakkör, de utána a történelmi és a mennyiségtani szakkör következik. A szervezeti változtatás a lényegesen aligha módosított: a vezető tanár kifogásolja, hogy csak néhány tagot lehet foglalkoztatni, mert általában alig ismerik azt az elvet, hogy munka nélkül nincs siker. A legrosszabb dolgot a forrásművekből tetszés szerint választ ki idézeteket, a legjobb is csak lelkiismeretesen kivonatol, de nem élvezi a szellemi munka gyönyörét. A kör így nem lehet előiskolája a későbbi közéleti és hasznos társadalmi érvényesülésnek.

A tagság véleményének kipuhatólására körkérdést tesz fel a tanár, s írásban várja a választ arra, hogy ki mivel akar szerepelni, illetve kiről hallana szívesen. P. Gulácsy Irént és Mécs Lászlót javasolják a diákok. A tagok egy része „a jelen életnek aktuális arcába szeretne tekinteni és azokról hallani, amiket a mindennap feldob”. Sajnos ezeket a válaszokat nem részletezi a jelentés. Pályatételeket nem adnak ki. A Zászlónk c. folyóirathoz fordulnak: hirdessenek pályázatot, a diákok melyik ifjúsági egyesületben találták meg a lehetőséget és az alkalmat tehetségük kibontakozására. Az olvasókedv fokozására pedig az egyik tantermet olvasószobának rendezték be.

A háromszáz éves gimnázium évkönyvében Schnattner figyelemre méltó állásfoglalást közöl a háború ellen. Akkor már megkezdődött Hitlerék fegyverkezése, folyik az olaszok háborúja az abesszinek ellen, mozgolódnak a nyilasok az országban. A fiatal bencés az egyik diáknak a háborúról szóló dolgozatáról írja: „Sajnos hangot kér az a gondolat, amely az ifjúság körében egyre szélesebb hullámgyűrűket verve problémáinak akár háborús úton is, de megoldását követeli. A legerősebb hangnemet itt azok diktálják, akik az élet kapuin kívül rekedtek és sorsuk jobbrafordulását hiába várják. A hangulat becsap az iskola falain belül is és csüggeszti, rémíti a jobb sorsra érdemes

fiatalságot, amely mégis inkább békében akar nyugodtan dolgozni, mint háborúban vér árán előretörni.”²⁷

Az 1937-ben készült jelentést ismét más: Magasi Artur írta alá. A 34 éves magyar-latin szakos tanár költeményei már előző állomáshelyén, Győrött, ismertek voltak, Sopronban a Frankenburg Irodalmi Körben szerepelt értekezéseivel is. Rapszódikus természetű lévén, hébe-hóba azt is megengedte pillanatnyi kedvenceinek, hogy tízpercekben mögötte haladva úgy vigyék utána a skapulárét, mint a menyasszonyi fátylat a koszorúslányok. A humor már csak azért is morbid, mert a bencéseknél ez a váll lepel, a reverendával együtt, fekete. Később ezek a bolondériái odáig fajultak, hogy „kivonták a forgalomból”.²⁸

Egyik elve a „fari posse”: beszélni minden témáról minél helyesebb és szebb stílusban, még ha a szakismeret hiányosabb is lenne. Ez ugyanis annak hiányát leplezni tudja.

A szakosztályokra bontott önképzőkör irodalmi csoportosulása havonta egyszer tartott gyűlésén arra törekedett, hogy a mai idők szerinte (illetve tanára szerint) legaktuálisabb témáit tartsa napirenden. E célból minden gyűlés végén több kérdőpontot tett fel az ifjúsági elnök (nyilván a vezető tanárral való megbeszélés után), melyekre pályázat formájában kellett a tagoknak felelniük. A jelentésben említett kérdések: Mik a magyar filmek hibái és mik azok okai? Miért tartozik Sopron az ország leggazdagabb városai közé? Lehetséges, hogy az elsöre a művészi megoldásokat hiányoló válaszok is születtek, ám a második megfogalmazásából következik, hogy aligha erőltették az igazán aktuális társadalmi kérdéseket. Mert arra pazarolni az energiát, hogy más városokhoz képest mennyivel több jut a „felső tízezer”-nek Sopronban, eléggé meddő vállalkozás. Ezért kell kissé bizalmatlanul fogadnunk az olyan közléseket, hogy foglalkoztak a legújabb magyar és világhíres külföldi munkákkal. Túljutottak-e Herczeg Ferencen, a papköltők művein vagy sem? Aligha.

Tankönyveik: Alszeghy-Sík: Retorika és Poetika, Prónai-Alszeghy-Sík: A magyar irodalom története és olvasókönyve, ill. segédkönyvként Kőmíves: Irodalmunk költői remekei a felső osztályok számára.

Az 1937-38. évben a nyolcadikban a következő témákról írtak magyar dolgozatot: Vörösmarty életfilozófiája (értekezés), Kemény tragikumának forrásai (elemzés), A magyar líra útja Aranytól Adyig (értekezés) vagy helyette:

²⁷ Ld. az 1935-36. évi értesítő 195. lap.

²⁸ 1939. ápr. 11-én helyezték el Sopronból.

Magyarország Nyugat és Kelet kapujában, aztán: Az irodalom és a művelődési eszmény kölcsönös kapcsolatai (elemzés), A magyar irodalmi kritika fejlődése (értekezés), Kilátás az irodalomtörténet hegycsúcsáról (Tanulmányok összefoglalása).

1938 elején az összes tantermet – egy kivételével – átadták a Széchenyi István áll. gimnáziumnak, délutáni tanítás céljára, mert annak épületét sürgősen renoválni kellett. Ezért elhagyták a szülői értekezleteket, mint kevésbé fontos eseményeket, ám megmaradtak a Mária Kongregáció és a Guzmics-önképzőkör összejöveteli a délután egyedül szabad teremben.

Ez év április 29., 30., május 1-én iskolai ünnepélyt rendeztek a Városi Színházban. Öt előadásban, telt házak előtt, bemutatták Kálovich Alajos egri cisztercita zenetanár háromfelvonásos ifjúsági daljátékát, címe: Hunyadiak. A táncokat Horváth Alfréd, a város egyik ismert táncmestere tanította be.

Magasi Artur az 1939. év Te Deum-a előtt távozott. A jelentés ennek megfelelően rövid: az önképzőkörben az érdeklődés megfelelő volt. Megint az irodalom van a középpontban: a szavalók fejlődése a főcél. A vezetést Tóth Pelbárt vette át. Ifjúsági elnök Adamovich László (1956-ban mint egyetemi oktató elhagyta az országot). A két egymást követő jelentés majdnem szószerint azonos: nyilván Magasi helyett is már Tóth tevékenykedett. Az újpesti születésű tanár 1936-ban került Kőszegről Sopronba. Franciát is tanított, s egyik óráján – 1940-ben – zárt ablakok mellett lejátszotta lemezről a Marseillaise-t. Kérdezték tőle, miért nem hagyja nyitva az ablakot? Mert nemcsak egy állam himnusza az, hanem a forradalomé is volt. És vannak emberek, akik ezt félreértik.

Az 1940-41. évi értesítőben olvashatjuk, hogy a tanári könyvtár a szerző ajándéka folytán Bartha József: Ady-kultusz c. könyvével gyarapodott. Tóth Pelbárt az önképzőkörrel írja: „Hogy az ötletszerűséget elkerüljük, a tagok érdeklődési köreinek megfelelő ismeretköröket megállapítottuk, arányosan elrendeztük, a kívánatosnak mutatkozó kiegészítést – különösen a magyar nép, a falu életével való foglalkozást – óvatosan szorgalmazzuk.”

Az október 6-i emlékünnepélyen a Himnusz után Az eltévedt lovas c. Ady-verset, a március 15-i ünnepén pedig Ady: A tűz csiholója c. költeményét is műsorra tűzték.

Ezután szinte törvényszerű, hogy megint változzék a tanár személye. Pálffy Lőrinc vette át Tóth Pelbárttól a stafétabotot. Az első ülésre Kemény Zord

idő-je mellé Sajó Sándor: Magyar ének 1919-ben c. verse került. Az aktuális eseményeket visszhangozza a Kárpátokra magyar c. szónoklat két diák előadásában, majd a Civitas Fidelissima 1921-beli népszavazásának emlékeztető kap különös hangsúlyt. (Büszkén hivatkoznak arra, hogy egyedül a bencés gimnázium állta a vártát akkor, a bizonytalan hónapokban, az iskolák közül, szemben a várható osztrák uralommal). Az évadban megint feltűnik Ady neve: Szeretném, ha szeretnének c. költeményét külön is említik.

1942-43-ban egy látszólag jelentéktelen ember: Dallos Marián a vezető. Beszámolója mégis megérdemli a figyelmet. „Foglalkoztunk Adyval és az utána következő írókkal is, de leginkább a mai irodalmi irányokban és problémákban akartunk útbaigazítást adni. A falusi származású fiúk közül többen a népi kérdéssel is foglalkoztak és a saját látásuk alapján igyekeztek bemutatni a falu szociális helyzetét és viszonyát a városi élethez. A népi írókról is hangzott el egy előadás. Verseik közül is ismertettünk néhányat. A témák időszerűsége meg is hozta az érdeklődést a tagokban. Eleinte a sokirányú lekötöttség miatt [a légmentesítő szolgálatra és a leventeképzésre gondol] alig tudtunk gyűlést tartani, később, bár nehézségek voltak, a tagok maguk várták és kívánták a gyakoribb gyűlést.” Elhangzott többek között Babits Mihály: Miatyánk c. költeménye. A kitűzött pályatételekre azonban alig érkezett dolgozat. Egy katolikus író beható ismertetése és A falu szociális helyzete vagy népélet címűekre egy sem, csak az elbeszélésre három. A következő évben Népi íróink az irodalom mérlegén címűre ketten jelentkeztek. Khoór Miklós visszaemlékezése (1984. okt. 9.) szerint: „43-ban vagy 44 tavaszán József Attiláról tartottam előadást. Szövege töredékesen megvan. Galgóczy ugyanakkor Szabó Dezsőről beszélt!” (Khoór Miklós ny. tanár Budapesten, Galgóczy László nőgyógyász szakorvos Sopronban. Khoór édesapja soproni kórházi főorvos, a népi írók támogatója, lelkes olvasója, Ady-versek előadója az Irodalmi Körben. Galgóczy is tőle kaphatta a Szabó Dezső-könyveket.)

A korszak utolsó értesítőjében, 1944 nyarán, Jánosi Gyula, a történelmi szakosztály vezetője, Nemzeti hivatásra való nevelés címen értekezik. Érdemes kiemelni következő megállapításait: a nép-nemzet fogalmáról szólván leszögezi, hogy a németeké tetszetős, de a magyarságtól idegen, mert szakítást jelentene az ezeréves hagyományokkal. „A magyar nemzetfogalom sohasem volt faji képlet.” Széchenyi a példaképe. Elismerésre méltó bátorság kellett ahhoz, hogy akkor valaki ilyesmiket papírra vessen, bár ha meggondoljuk, hogy néhány volt bencés diák már aktív ellenállónak számított azokban a hónapokban, akkor a

tanári kar szórványos megnyilatkozásai még nem avathatják iskolájukat haladó tanintézeté.²⁹ Igaz, tudjuk, a diákok máshol is előrébb jártak tanáraiknál.

- - -

Az evangélikus líceum

A soproni evangélikus felekezet közép fokú iskolájának történetét sokan az 1557. évig vezetik vissza, mások csak Lackner Kristóf XVII. század eleji iskolaalapításáig.³⁰ Számunkra most csupán az a lényeges, hogy az összetartozás erős tudata és bizonyos ellenzéki magatartás mélyen gyökerezett a múltban, s gyakran talált kifejezést a két világháború között, illetve a második idején zajló németellenes megmozdulásokban.

A líceum Magyar Társasága a Deákkúti Vármegyével közismert a magyar irodalomtörténetben, a Nyugati Őrszem c. diáklapnak és életre hívójának, Csaba József tanárnak a jelentőségét már megállapították mások.³¹ Hogy lássuk az utat, amit ebben a szűk negyedszázadban megtettek, idézünk a Tanácsköztársaság után elsőként megjelent évkönyvből:

„A felelőtlen külső befolyások, propaganda előadások és ifjúnunkás szennyiratok pedig ha itt-ott hagytak is kisebb-nagyobb foltot, ifjúságunk homogén nagy tömegének lelkébe nem találtak utat. Nem egy közülünk a terror idején [a Tanácsköztársaságot érti alatta] is viselte a nemzeti szalagot.”

²⁹ Az 1943-ban érettségizett ifj. Fábján Lajos és társai szabotázsakciókat szerveztek a német hadsereg ellen és ők tűzték ki a fehér zászlót a tűztoronyra 1945. márc. 31-én. Ld. Környei Attila: Antifasiszta mozgalmak Sopronban a második világháború alatt (Kiállítás). Soproni Szemle XXVII. (1973), 270. l.

³⁰ Müllner Mátyás: A soproni ev. főtanoda története a soproni ev. gyülekezet nevezetesebb eseményeivel együtt. Sopron, 1857., Payr Sándor: Negyedfélszázados főiskola Sopronban. Sopron, 1907., Környei Attila: A soproni Berzsényi Dániel Gimnázium fennállásának 425. évfordulójára rendezett kiállítás forgatókönyve (Kézirat. 1982.), Soproni Liszt Ferenc Múzeum, Helyt. adattár 672-82. Itsz. inkább a korábbi dátum mellett, ezt Mollay Károly kétségbe vonja (Soproni Szemle XXXVII. (1983) 37. lábjegyzet).

³¹ Kovács Sándor: A soproni Magyar Társaság története. Sopron, 1890., Kovács József László: Nyugati Őrszem /1938-1944/. Vázlat a Soproni Fiatalok mozgalmának történetéről. Soproni Füzetek '80, 184-199. lap, stb.

Ha a mentegetőzésből nem is derül ki, mit tettek a diákok a valóságban, az kiolvasható belőle, hogy milyen mély volt akkor a szakadék az ifjúság és a tanári kar között. (Az első „polgári” év számos bukása is jelzi ezt.)

A húszas évek elején nem igen találunk különbséget a líceum és a többi középfokú tanintézet önképzőköreinek életében. Egy valami feltétlen a „licisták” előnyére válik: nem váltogatták vezetőjüket úgy, mint a bencések. Igaz, nem is volt honnan: az evangélikusok Mária országában nem rendelkeztek olyan háttérrel, mint a többi gimnáziumot fenntartó pannonthalmi szerzetesrend a maga könnyen áthelyezhető tanáraival. Így aztán Ruhmann Jenő nevével találkozunk több cikluson keresztül. Itt ugyanis az ifjúság választja a vezető tanárt. Abban viszont már nincs demokrácia, hogy ki lehet az Ifjúsági Magyar Társaság tagja: minden felsős automatikusan beletartozik.

A nagy tudású Ruhmann Jenő 1939-ben az intézet igazgatója lett. Harminc évi önképzőkör-vezetés után a tényleges irányításról dr. Benkő László javára lemondva, díszelnökként maradt az élen, s 1942-ben – rövid időre – megint átvette a kormányt, míg tanára katonai szolgálatát le nem tudta. A baloldali nézeteiről és tetteiről közismert Csaba József csak az 1941-ben alakult történelmi, föld- és néprajzi (magyarságtudományi) szakosztály vezetője volt. 1935-ben került Sopronba, szakja: történelem, földrajz, angol.³²

Többet változott maga az iskola. Az addigi főgimnázium az 1924-25. tanévtől kezdve reálgimnáziummá alakult. Megszűnt a görög tanítása, ami nehézségeket okozott a teológiára való előképzésben. Alighogy végighullámszik a nyolc osztályon a változás, megjelenik a mindent egységes gimnáziummá tévő 1934: XI. t. c.

Az iskolai ünnepélyek – jelesül az október 6-i és a március 15-i – itt is, mint az eddig tárgyalt iskolákban, az önképzőkör feladatai közé tartoznak. Ezekon kívül 15-19 rendes gyűlést tartottak egy-egy tanévben. A könyvtárórákon 1922-23-ban például a felsősök összesen 2211 könyvet vettek ki (129-en voltak ekkor), az olvasóterem október 16-tól május 5-ig minden hétköznap délután 5-1/2 7 között nyitva áll számos folyóirattal.

³² Ld. Csatkai Endre: Ruhmann Jenő (1884-1950) Soproni Szemle IX. évf. (1955), 151. 1., Csaba József: Vallomás Sopronról, in: Vallomások egy várossal. Magyar írók Sopronról. (Szerk. Sarkady Sándor). Bp. 1978., 38-43. lap, Augusztinovicz Elemér: A Frankenburg Irodalmi Kör hét évtizede (1877-1949). Soproni Szemle XXXVI. (1982), 296-298. l.

A rendes tagok (a két felső osztály) szerepeltek felolvasásaikkal, szabadelőadásaikkal, saját szépirodalmi zsengeikkel a gyűléseken. A felolvasások témái a korszak első évtizedében igen változatosak, később megint az irodalom a túlnyomó, a harmincas évek végére kezdenek sűrűsödni – a politikai eseményekkel közel egyidőben – más megbeszélni valók is.

Az 1927-28. tanévben 11 dolgozatot adtak be, Balassa Bálintról, Vörösmartyról egyet-egyet, 5 saját szépirodalmi próbálkozást, két fizikai témájút (az egyik a fényképezésről szólt), egy természetrajzit és egy földrajzit. Huszonhat szavalat hangzott el. Egy évvel később az egyik pályázó Gyóni Géza költészetét választotta témájául.

Néhány cím a következő évek terméséből: A magyar népelet rajza Jókai regényeiben, A nyugati nyelvjárás jellemző sajátságai, két holland novella műfordítása, Dóczy Lajos élete és művei.³³ Szó volt Nyírőről és Zilahyról, Móráról és Gulácsy Irénről és természetesen Aranyról, Petőfiről és Gárdonyiról is. Az olvasóteremben a szokványos ifjúsági lapokon kívül a Pesti Hírlapot és az Új Magyarorságot, a Búvárt és a Természettudományi Közlönyt szintén kézbe vehették. Az Ifjúsági Magyar Társaság tagja volt a Frankenburg Irodalmi Körnek és a Könyvbarátok Szövetségének.

A harmincas évek közepétől kezdenek feltűnedezni a jelen politikai problémái az önképzőkör napirendjén. 1935-ben „alapos” vitagyűlést tartottak a falu és város ellentétéről, egy évre rá a mai magyar ifjúságról. Ugyanakkor az egyik felolvasás címe: Ember és gépember. A következő évad vitagyűlésén Mit kívánok én az iskolától? címen csaptak össze a különböző vélemények. Igaz, az évvégi pályázaton A vallásos elem Ady Endre költészetében c. munka kapott dicséretet (Káldy Zoltán a szerzője, ma ev. püspök), 1937-38-ban azonban változások tanúi lehetünk. Különös hangsúlyt kap az a tanulmány, amely a soproni népszavazásról szól a pángermán törekvések egyre erőteljesebb mozgalma idején. Három falukutató munka is szerepelt: Érdekes népszokások falumban, A Kemenesalja községei, Bokod község rajza. A könyvismertetések között találjuk a Szabó Zoltán: A tardi helyzet, Rozsonday-Sümegehy: Sopronbánfalva és Illyés Gyula: Petőfi c. könyvéről készültet is. Az év végi pályázat előre megadott irodalmi tétele: Kosztolányi Dezső költészete.

³³ 1933-ban. Dóczy a líceum tanulója volt, ld. Simkovich Gyula: Dóczy Lajos ismeretlen levele Gebhardt József soproni polgármesterhez. Soproni Szemle XII. (1958), 81. lap.

Az 1939. évi jelentés két irodalomtörténeti témáról számol be. Az egyik Kölcsey Himnusza és intelmei az ifjúsághoz, a másik A reformkor eszméi Vörösmarty hazafias költészetében (nem először). Előkerül egy falukutató munka is: Sopronkövesd rajza. Mindkét vitaülést a magyar ifjúságnak szentelték. A könyvismertető sorában olvasható Németh László Berzsenyiről írott könyvéről és Erdei Ferenc: Parasztok c. munkájáról készült beszámoló. A kör felvette a kapcsolatot a Pécsi Egyetemi Kisebbségi Intézettel, s vállalta kiadványainak ismertetését. Az amerikai magyarságról, a ruszin kérdésről, a Dunavölgy nemzetiségi viszonyairól és egy német geopolitikai térképről szóltak ezek a füzetek. Mindegyiket egy-egy működő tag hozta a gyűlés elé.³⁴

Tovább folytatódik az eddigi vonal Benkő László vezetésével 1939-40-ben. Megtudjuk, hogy az üléseket a Hiszekeggyel kezdik és a Himnusszal fejezik be. Major Jenő Három tanulmány az élő Széchenyiről és A Magyar Társaság utolsó 50 évének története c. munkáiért jutalomban részesült. Szóba került a népzene, sőt közös énekléssel igyekeztek támogatni a városban akkortájt megindult Éneklő Ifjúság kezdeményezéseit. Németh Sámuel igazgató éppen ekkor tartotta időszerűnek A soproni evangélikus líceum küzdelme a magyar tannyelvért a Bach-korszakban c. tanulmány közlését az értesítő első lapjain.³⁵

Első ízben írt ki a Társaság 1941-ben műfordítási pályázatot, amelyen öten vettek részt (a díjat Pröhle Jenő tanár ajánlotta föl).

Részben Benkő, részben Ruhmann vezetésével teljesítették az 1941-42-re kitűzött tervüket, amelyben természetesen benne volt a harctéren az új világért küzdő katonákról szóló téma. Kérdés, hogy Benkő, akit kivezényeltek a harctérre, odakint ezekből a frázisokból mit tapasztalt.

Az év pozitívuma a Csaba József által irányított új szakosztály működése. Tizennégy gyűlésén húsz tanulmány foglalkozott a következő témákkal: Magyarország keleti kapcsolatai, Bevezetés a néprajzba, II. Rákóczi Ferenc alakja a magyar történelemben, Oroszország, Ormánság, Az oláh kérdés története, A magyar faj embertani képe, A magyar nyelv történeti kialakulása, de a magyar népzene és Veres Péter is (utóbbiról Káldy Zoltán beszélt). Némelyik címből, mint Az oláh kérdés és A magyar faj, egyértelműen átsüt a jobboldali tartalom, másról, mint pl. az Oroszországról feltételezhető, hogy a háború kellős közepén aligha adhatott objektív tájékoztatást, míg néhányban bizonyára

³⁴ Ld. az Ifjúsági Magyar Társaság 149. évét befejező jelentést az 1938-39. évi értesítőben.

³⁵ Ld. 1939-40. évi értesítő. Németh Sámuelről Pröhle Jenő írt megemlékezést a Soproni Szemle XXX. (1976), 72. lapján. Németh 1877-től 1975-ig élt.

túlsúlyban voltak a pozitív megállapítások. Ugyanezt lehet elmondani az irodalmi szakosztályról, amely Babitsnak több gyűlést is szánt, de beszéltek Sértő Kálmánról és Reményik Sándorról (Végvári), sőt még az egykeről is.

Vajthó László sorozatában, a Magyar irodalmi ritkaságok-ban jelentették meg diákok és tanárok közreműködésével Cseri Péter három elbeszélését. Az eredeti kéziratokat a líceum nagy értékű könyvtára őrizte.

Az évvégi pályázatok címeinek egyike: Magyarország nemzetiségi politikája 1867-től napjainkig.

A két utolsó teljes évben a legifjabb költőnemzedékről, Móricz Zsigmond életéről és regényírásáról, Adyról, a népi és városi irodalmi irányokról is értekeztek a tanulók. Csaba József szakosztályában a vezető tanár Szabó Dezsőről és Móricz Zsigmondról beszélt, s vitát rendezett Zilahy Lajos elgondolásáról, a kitűnőek iskolájáról.

Az utolsó háborús tanév hamar véget ért. Rövid heteiben is történt azért egy és más. Három szemináriumi szakosztályt alakítottak: magyarságtudományit, nemzetiségit és természettudományit. Az elsőt Csaba a magyar film problémájával kezdte, majd Ady és a magyar mitológia, ismét a Bevezetés a magyar néprajzba, Kossuth Lajos külföldi évei következtek. A nemzetiségi szemináriumban Benkő taglalta a nemzetiségi kérdés legfőbb elvi szempontjait, különös tekintettel a helyi német nemzetiségre. Adatgyűjtő munka indult a helyi kisebbség (a poncichterek) életviszonyainak tanulmányozására. A bécsi magyar-német kisebbségi egyezményről és Zilahy Fatornyok c. színművéről beszélgettek még. Ismerve a Volksbund országos és helyi akcióit, a soproni magyar diákság ellenállásának tudatosabbá tételére irányuló kísérletet kell látnunk Csaba, Benkő és egyáltalán a líceum akkori mozgalmaiban. Erre legnyilvánvalóbb példa a Nyugati Őrszem c. diáklap megjelentetése. Nem tisztán líceumi gárda szerkeszti és írja ugyan, részt vesz abban a tanítóképző és az ev. teológia diáksága is, és támogatja a pápai kollégium, mégis az Ifjúsági Magyar Társaságé a kezdeményezés érdeme. Először diáklapként, majd iskolai emlékfüzetként hirdet egy tisztultabb szellemet.

Idézzük a lapról Kovács József László értékelését:

„A Nyugati Őrszem, a Soproni Fiatalok munkaközössége, a népi irodalom elfogadtatásáért folyó harc, a bátor szembehelyezkedés a hitleri terjeszkedéssel, Sopron irodalmi, szellemi életének jelentős fegyverténye. A legújabb kori helyi

irodalom-művelődéstörténet ismerete érdekében pontos feldolgozása szükséges.”³⁶ Reméljük, erre sor kerül majd.

Az 1942-43. évi értesítő írója is tudatában volt már a lap jelentőségének, mikor megállapíthatja: „Cikkein keresztül megismerheti majd az utókor Sopron és a soproni ifjúság két világháború közt kialakult szellemi arculatát, eszmei törekvéseit.”

Az evangélikus tanítóképezde

A Dunántúli ág. h. ev. egyházkerület soproni elemi népiskolai tanítóképző intézete a két világháború között már tisztes hagyományokkal rendelkező iskolaként élte szerény életét a Deák tér végében, az 1857-ben épült falak között.³⁷ Az épület bizony már régóta szűknek bizonyult a kiterjedt diákélet számára: a kellő méretű nagyterem hiányára különösen sokat panaszkodnak az értesítőkben. Ez egyik gátja volt az igazán élénk önképzőköri életnek, a másik az, hogy a kevés intézeti tanár sok elfoglaltsága mellett nem tudott elég energiát szentelni a fellendítésére.

A Pálfy-kör című ifjúsági önképzőkör 1864. október 23-án kezdte meg működését, akkor még Soproni ev. képezdei önképző társulat elnevezéssel. Később vette föl alapítójának nevét.

A jövő tanítói távoli vidékekről jöttek Sopronba, hogy ismerkedjenek a várossal és a tudományokkal öt éven át. Többük visszaemlékezése olvasható a Vallomások egy városról c. kiadvány lapjain.³⁸ Ma már a hajdanvolt tanárok kevésbé ismertek, mint szerteszéledt, sok felelős állást betöltött tanítványaik. Jakus Lajos³⁹ 1935-ben kap díjat II. Rákóczi Ferenc alakja a magyar irodalomban c. pályamunkájáért, Kónya Lajost ifjúsági köri elnökké választják

³⁶ Ld. Kovács József László i. m.

³⁷ Az alapításról ld. Jakus Lajos: A soproni Mesterképző Intézet (1829-1858) a volt evangélikus tanítóképző elődje. Soproni Szemle XXXV. (1981), 343-361. lap, történetéről: Unger Mátyás: Emlékbeszéd a volt soproni ev. tanítóképző alapításának 125. évfordulóján. Soproni Szemle XXXVIII. (1984), 162-166. lap.

³⁸ Ld. Vallomások egy városról ... Ism.: Soproni Szemle XXXIII. (1979), 374. lap.

³⁹ Jakus Lajos nyugalmazott iskolaigazgató Pencen.

1936-ban,⁴⁰ rajzait különösen dicsérik, ugyanebben az évben Kelényi Ferenc⁴¹ a debreceni kollégium XVII-XVIII. századbéli életéről értekezik, Lehelvári Vilmos⁴² pedig a herendi porcelángyárról. Iliás Ferenc⁴³ Joós Sándor soproni munkásköltőt ismerteti 1938-ban, majd a következő évben a népi szellem előretörése az új magyar irodalomban, a népkultúra múltja, valamint Erdélyi József és Illyés Gyula a témája, Unger Mátyás⁴⁴ 1939-40-ben írja dolgozatait Ady vallásosságáról, az erdélyi irodalomról, Tóth Árpádról, Kosztolányiról stb. Bakó József⁴⁵ költői hírneve már akkor ismert, mikor az intézetbe kerül.

„Különösen is meg kell emlékeznünk arról a körülményről – írja jelentésében 1929-ben Ihász Ferenc irányító tanár -, hogy körünk tagjai sorába tartozott Bakó József IV. évf. növendék, az ismeretes poéta is, akinek szép költeményei gyakran szavalásra kerültek és így nagy hatást gyakoroltak az ifjúság lelkületére, valamint általában a kör munkásságára is.” Ugyanezt a körülményt már „különös örömmel, sőt nemes büszkeséggel” emeli ki a következő évben.

Az intézet tanári karába tartozott ezekben az években Peschko Zoltán,⁴⁶ a későbbi híres orgonaművész, majd Gárdonyi Zoltán zeneszerző és – pedagógus.⁴⁷ Az intézet orvosa Szilvási Gyula⁴⁸ volt, aki tanácsköztársasági szerepléséért a reakciótól a „vörös Szilvási” nevet kapta. Tanárkodott itt, később igazgatója volt az intézetnek Rozsondai Károly,⁴⁹ a Frankenburg Irodalmi Kör gyakran szereplő tagja (a diákok mindig kaptak szabadjegyet a Kör estélyeire),

⁴⁰ Jávor Ottó: Kónya Lajosról. Soproni Szemle XXXVIII. (1984), 184-187. lap, Becht Rezső: Kónya Lajos (1914-1972) Soproni Szemle XXVI. (1972), 374. lap.

⁴¹ Óvónőképző intézeti tanár, a Soproni Szemle olvasószerkesztője volt (1916-1975), ld. Soproni Szemle XXX. (1976), 75.l.

⁴² A város művelődési osztályának nyugdíjasa.

⁴³ Több dolgozattal is szerepel a jelentésben.

⁴⁴ Egyetemi docens, dékánhelyettes, ELTE.

⁴⁵ Pósfai János: Bakó Józsefről. Soproni Szemle XXXVIII. (1984), 180-184. lap.

⁴⁶ Peschko Zoltán az 1927-28. évi értesítőben h. tanárként rangsorolva zenét és éneket tanít 1927. szept. 1-től.

⁴⁷ Gárdonyi Zoltán (1906-) 1931-41-ben tanít Sopronban. Egyúttal a Zeneegyesület karnagya. Ld. Zenei Lexikon Bp., 1965., 2. köt. 21-22. lap, Csatkai Endre: A soproni képzőművészet és zenei művelődés története 1848-1948. Sopron, 1962, 65. lap.

⁴⁸ Szilvási Gyula tudományos kutatásairól: Soproni Szemle XI. (1957), 145. lap, egészségügyi biztosi szerepéről: Tanácsköztársaság Sopron 1919. Sopron, 1969, 57-58. lap.

⁴⁹ Kelényi Ferenc: Rozsonday Károly 1901-1967. Soproni Szemle XXII. (1968), 382. lap, Rozsondai Károly: Képek a soproni tanítóképző történetéből. Soproni Szemle XII. (1958) 193. lap.

Sopronbánfalva szociográfiájának megfogalmazója. A rajzot Mühl Alfréd⁵⁰ és Mühl (Mende) Gusztáv,⁵¹ neves soproni festő testvérpár tanította.

Az önképzőkör működése korántsem volt olyan lendületes, amit egy ilyen intézménytől elvárhatnánk, viszont – a témákat tekintve – lényegesen tarkább az eddig tárgyaltakénál. Pályatétel a neveléstudomány, de különös módon van olyan év, mikor senki sem jelentkezik rá. A tagok munkakedve nagyobb is lehetett volna – jegyzi meg a tanár. 1938-ban Nyíró József életének ismertetése mellett szóba kerül a fényképezés története (Remete József tollából) és A rövidhullámú rádió ismertetése is (Stubenvoll Nándortól). Az utóbbi növendék az 1939-40. tanévben a távolbalátásról ír tanulmányt.⁵²

Ennek az iskolaévnak a kezdetén, egy rendkívüli gyűlésen Csaba József a Nyugati Őrszem c. ifjúsági folyóirat céljait ismerteti, 1941-ben vagy 1942-ben pedig valaki a falumúzeum létesítéséről és annak jelentőségéről értekezik.

Kevésbé rokonszenves jelenség a Péterfy Sándor Turul Bajtársi Egyesület megalakulása 1935-36-ban, különösen az, hogy sok értékes önképzőköri tag is beállt a fajmagyarkodók táborába.

Az 1938: XIV. t. c. nagy szervezeti változást hozott: líceummá és akadémiává osztotta szét az ötéves eddigi tanulmányi időt. Ez a változás se hozott nagyobb élénkséget az önképzőkör életébe. A falu és a nevelés, tekintettel Gárdonyi Géza Az én falum c. művére elnevezésű pályatételre 1938-ban senki sem jelentkezett, a másik két témára is csak egy-egy pályázó akadt. Igaz, hogy volt 41 szereplés, ebből 17 a szavalatok száma, s 12 zenemű előadása, közülük kettő saját szerzemény. Az iskola szellemét, légkörét a visszaemlékezők dicsérik, lehetséges, hogy ez kisebb közösségekben nyilvánult meg, s a hivatalos fórumokig nem jutott el.

- - -

⁵⁰Szabó Jenő: Mühl Aladár emlékezetére (1902-1981) Soproni Szemle XXXVI. (1982), 262. lap. Az Alfréd nevet is használta.

⁵¹Spectator: Mende Gusztáv kiállítása a budapesti Ernszt Múzeumban. Soproni Szemle XIV. (1960), 285. lap, Csatkai Endre: Mende Gusztáv 1899-1963. Soproni Szemle XVIII. (1964), 90. lap.

⁵²Kitűnő tanuló volt. Több iskolában tanított, TIT-tagként számos előadást tartott, 1963-ban halt meg, a háborúban szerzett szívbaja következtében.

A „reál”

Sopron város vallásfelekezeti jelleg nélküli főreál tanodáját 1868-ban hozták létre, több évtizedes vajúadás után. Az evangélikusok kezdeményezték, Széchenyi sürgette, alreálként az ötvenes években mindkét nagy felekezet működtette, 1857-ben az épület egy része is állt már. 1876-ban átvette az állam. Ekkor tartották az első érettségi vizsgálatot. Ennek értékét emelték a következő évtizedek rendelkezései a latin és görög nyelvekből szükséges különbözeti vizsgák bevezetésével és ennek megfelelő nyelvtanfolyamok indításával. A gyakorlati oktatás terén is léptek előre, de lényegében maradt a szervezet a Tanácsköztársaságig. Az akkor életbe léptetett határozatok megvalósítására sajnálatosan nem maradt idő. A diáktanács három tagját a proletárdiktatúra bukása után első iskolai intézkedésekkel törölték a nyilvános tanulók sorából, „mert engedetlenségre lázították saját tanuló társaikat és más intézetek tanulóit”. „A tantestület megértő magatartását mutatja, hogy tanulmányaikat magánúton befejezhették” – írják az iskola centenáriuma-ra megjelent évkönyvben.⁵³

A népszavazást megelőző idők bizonytalanságában elrendelték a tanintézet kiürítését, de miután Sopron magyar maradt, az iratok és felszerelés elszállított része visszakerült, s a tanítás most már nyugodtabb körülmények között folyhatott tovább. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1922. május 24-i rendelete értelmében vette fel az iskola máig érvényesen Széchenyi István nevét.

Mivel a gazdasági válság következtében az elemi iskolák jó tanulói inkább gimnáziumokba iratkoztak be, a vezetőség azon igyekezett, hogy az iskolát reálgimnáziummá tegye. Ez sikerült is, bár nagy volt a városon belüli ellenzéke. Sokan féltették a reáliák tanításának szép hagyományait.

Az utolsó reáliskolai osztály 1937-ben érettségizett, ám az újabb változások következtében a reálgimnázium is megszűnt (utolsó érettségijét 1942-ben tartották). Maradt a gimnázium.

Ezek a változások elsősorban a latin és a modern nyelvek közötti arányok módosulásában jelentkeztek, az önképzőkör életében kevésbé.

⁵³ Augusztinovicz Elemér: Sopron gimnáziumai ..., Légrádi Imre: A Széchenyi István Gimnázium és Postaforgalmi Szakközépiskola jubileuma, Soproni Szemle XXX. (1976), 285. lap, Pusztadaróczi Mária: Adalék a soproni Széchenyi István Gimnázium történetéhez Soproni Szemle XXVIII (1974) 363-366. lap.

A reáliskola önképzőkörét 1876-ban alapították. Ifjúsági könyvtára már előbb is létezett. (Érdekes könyvhöz jutott vétel útján 1873-ban. Hugo von Meltzl Petőfi Auswahl aus seiner Lyrik c. művéhez. A könyv egyúttal azt is jelzi, hogy akkoriban sok volt a német anyanyelvű a diákok között.)

Fleischhacker M. Fridolin 1883-ban elégedetten állapítja meg, hogy a vezetése alatt álló önképzőkörnek ez évben volt eddig a legtöbb tagja: negyven. Viszont – érdeklődés hiánya miatt – megszűnt a nemrég alapított olvasókör.

Az 1893. évi értesítőben az akkor már Berzsenyiről elnevezett önképzőkör vezető tanára, Kende Ferenc, írta a bevezető tanulmányt, mégpedig A középiskolák önképzőköreiről címmel. Először szót ejt a vitákról, hogy miképpen kellene megformálni ezeket az ifjúsági egyesületeket, sőt az is kérdés, hogy egyáltalán jogosult-e fenntartásuk. A középiskolák színvonala ugyan magasabb, mint régebben, ám most is csak tanítanak, nem nevelnek. A tanárok legnagyobb része „nem tartja összeegyeztethetőnek, hogy előadása közben a növendékeknek ne csak az eszével, de a kedélyével is foglalkozzék: ne csak ismereteivel, de érzelmeivel is törődjék”.

Mivel „becsesebb tőkét az ifjú nem vihet magával az életbe, mint a munka szeretetét”, gyönyörködtető módon megkedveltetni a munkát, ebben látja indokolva az önképzőköroket. Ígéri, hogy egy későbbi alkalommal foglalkozik majd történetükkel. Külföldi adatai is vannak. Sajnos, erre nem került sor.

Most arról ír, hogy milyen legyen az önképzőkör. Elsősorban segítse a fiatalokat az irodalom „oszloposainak” megismerésében, „de még sok tekintetben hiányzik az iskolában az öntevékenység varázsa is.” Ez alatt azonban nem a teljesen szabad alkotást érti, sőt erről az a véleménye: az önálló dolgozat készítésére „fordított idő a tanulónál a legtöbb esetben kárba veszett”, mert „nincs meg a kellő előkészültség”. Különösen a verstermelés ellen van: „Béklyós lábbal ostromolják a Parnasszust, hová szárny nélkül felemelkedni nem lehet.” Az óvatosan irányított munka szorítkozzék mennél szűkebb térre. Tanulságos tárgya lehet a dolgozatoknak az írók, a klasszikusok élete, de szükség van a jelen tárgyalására is, mert arra az iskolai előadásokon nincs mód. A politikától viszont távol tartja magát.

Véleménye szerint az ész és a szív működésének okos irányításához ügybuzgó, tapintatos és munkás kormányos kell, akit jobb, ha „óhaj alapján” hosszabb időre neveznek ki. Gyűlést havonta egyszer, legfeljebb kétszer tartsanak, s néha látogassák meg őket a tanárok és az igazgató is. Egyszer-

másszor közérdekű természettudományos kérdések is kerüljenek a napirendbe. A vezető tanár vitassa meg előre tervezetét a tanári karral, az ünnepélyek rendezését vállalja a kör, pályadíjakat az egyes tanárok is tűzzenek ki. Végül országos értekezletet javasol a vezető tanárok részére.

Az értesítő közli Kende jelentését a Berzsényi-körről. Kiderül, hogy egy évig nem működött, ám most két ünnepélyen, két rendkívüli ülésen és a nyitó, valamint a záróülésen kívül 15 alkalommal gyűltek össze egymás meghallgatására.

Hogy mennyire jogos volt Kende kifakadása a versírók ellen, mutatja az 1895-beli jelentés alábbi megjegyzése: „Jelentéstevő drákói szigorral járt el a lantpengetők ellen és ismételten magyarázgatta a kör tagjainak, hogy hagyják abba a verselgetést: az önképzőkörnek más a feladata, nem hogy nevelje a csiripelő poéták ezreit. Próza és műfordítás: ez legyen jelszavuk.”

A kör tevékenységében helyet kap a zene, a rajz és a fényképezés is. Utóbbiban szót érdemel Peischl Kálmán VII. o. tanuló felolvasása (1914) Rajzolás és fényképészet címen. A szerző Perényire magyarosította a nevét. Hosszú évtizedekig szorgalmas, megbecsült kiállítója volt a soproni képzőművészeknek. Ma is él. A legszorgalmasabb fényképező részére kitűzött díjat – 10 K-át – Józsa J. VII. o. nyerte el.

Külön bíráló bizottság alakult a képzőművészeti alkotások értékelésére. Érdekes, hogy a későbbi világhírű fotóművész, Diebold Károly⁵⁴ szépirodalomért, műfordításért kapott könyvjutalmat. Hetenként egy könyvtári órán 2-2 könyvet vehettek ki a tagok. Az új szerzemények között látjuk Molnár Ferenc, Wilde, Bíró Lajos, Móricz Zsigmond (Hét krajcár) nevét, de Ohnetét is. Babits 1911-ben megjelent második verseskötetét, a Herceg, hátha megjön a tél is címűt szintén a listán találjuk már 1914-ben.

A világháború éveiben a kör nem működött. Az 1919-20. tanévre szóló értesítőben Lauringer Ernő igazgató /egyben a város múzeumának vezetője/ kívülálló számára meglepő objektivitással szól az elmúlt és várható történelmi eseményekről. Aki ismerte csendes, nyugodt természetét, s iskolájának azt a viszonylag szabad légkörét, amelyet elődeitől örökölt, s nyugdíjazásáig sikeresen megóvott az egyre fenyegetőbb külső hatásoktól, az nem csodálkozik

⁵⁴ A rajzról: Szabó Jenő: A rajzoktatás száz éve a soproni Széchenyi István Gimnáziumban. Soproni Szemle XXX. (1976), 272. lap, Dieboldról: Lóránt Ödön: Diebold Károly 1896-1969. Soproni Szemle XXIV. (1970), 93. lap.

a liberális hangon.⁵⁵ Lauringer azt fejtegeti, hogy a nemzetiségi kérdés csak a háború végétől kezdett érdekessé válni ezen a vidéken. „Különösen a német nyelv jogáról folyt sokszor szó. A magyarság készséggel elismerte német nyelvű testvéreinek [!] kulturális és anyagi téren egyaránt szerzett nagy érdemeit ...” Amikor felmerült az Ausztriához való csatlakozás eszméje, „sokan még a magyarok is szívesebben viselték volna egyelőre az osztrák uralmat, csakhogy a kommunizmustól és főként Kun Béláék uralmától megszabaduljanak”. Ennek a megfogalmazásnak aligha tapsoltak a türelmetlen magyarítók, még kevésbé azok, akik az 1921. december 14-i népszavazás után ismét tele szájjal szidták az „osztrák sógort”. Ami a kommunizmus megítélését illeti, érezhető benne valami kettősség, legalább elvben elismerése annak, hogy a kommunizmusban lehet valami viszonylag jó is. Egy polgártól, **aki szíve szerintvolt (nehezen olvasható ceruzás bejegyzés!!!)**, a fehérterror idején ennél többet igazán nem várhatunk.

Az 1921 nyarán megjelent szűkszavú jelentés csak éppen hírt ad az önképzőkör létezéséről. Becht Kálmán, Becht Rezső jelentős soproni író testvére⁵⁶ az elnök, kéthetenként tartják gyűléseiket Fuchs Jenő német-francia szakos tanár vezetésével (mindössze egy éve nevelő az intézetben). Tőle már a következő tanévben Stodolni Gyula magyar-német szakos tanár veszi át az irányítást. Tapasztalt ember, 21 év óta tanít Sopronban. A tisztikarban könyvtárosként látjuk Friedrich Károly VII. o. tanulói nevét, aki azonos a ma is fáradhatatlan és köztiszteletben álló Kari bácsival, az idegenvezetők nesztorával.⁵⁷

Ebben az 1924-25. tanévben példás magaviseletéért, kiváló szorgalmáért és jeles előmeneteléért Fieber: Modern művészet c. könyvét kapta Winkler Oszkár VIII. o. tanuló (később Ybl-díjas építészmérnök, több könyv szerzője, nyugalmazott egyetemi tanár, **1984-ben halt meg (ceruzás kiegészítés)** az önképzőkörben pedig, a prózai művek pályázatának első díjaként Jókai mellszobrát nyerte.⁵⁸ Visszaemlékezése szerint valamelyik évben Adyról tartott előadást, bírálója Neuberger (Tompos) Ernő volt. Szintén építészmérnök, ma a határokon túl is elismert heraldikus.⁵⁹ Akkor Hillebrand Bella: Az őskor ember és kultúrája c. munkát kapta „példás viselet, a régészet és történelem terén

⁵⁵ Augusztinovicz Elemér: Lauringer Ernő (1883-1944) Soproni Szemle IX. (1955) A. 157. lap, Mollay Károly: Kunszery Gyula (1906-1973). Soproni Szemle XXVII. (1973), 276. lap (az iskola egyik tanára volt).

⁵⁶ Sarkady Sándor: Beszéd Becht Rezső sírjánál (1976. júl. 12.). Soproni Szemle XXX. (1976), 374. lap.

⁵⁷ Fábján Lajos: Friedrich Károly 70 éves. Soproni Szemle XXX. (1976), 193. lap.

⁵⁸ Kubinszky Mihály: Winkler Oszkár 70 éves. Soproni Szemle XXXI. (1977), 2. lap.

⁵⁹ Horváth Zoltán: Tompos Ernő 70 éves. Soproni Szemle XXXI. (1977), 4. lap.

tanúsított munkásságáért”. Az önképzőköri rajzversenyen Sebesta Ferenc és Gallus László VIII. osztályosok nyertek, de rajzból Szukits Ede VII. o. tanuló is kapott jutalmat. Gallus is építészmérnök lett, Szukits /Szakál/ Ede, Szakál Ernő szobrászművész bátyja⁶⁰, a városháza mérnöki hivatalában talált egy életre munkát, főmérnökként ment nyugdíjba. Jutalomkönyvet kap az elsős Mollay Károly.

Gallus Sándor, a későbbi régész⁶¹ ugyancsak rajzból jeleskedett, Kárpáti Zoltán a természetrajzban és biológiában /ezekben a tárgyakban az egyetemi tanárságig vitte/.⁶²

Ezzel a felsorolással csak jelezni akartuk, hogy nem lehetett rossz iskola az, amely ilyen jó helyre adta a jutalmait. Akkor a reálba 321 diák járt, közülük 82-en felsősök, 28 az érettségizendő. Nem valamennyi jutalmazott volt mindenben kitűnő.

A felsősök a következő magyar tankönyvekből tanultak: ötödikben Bartha-Prónai: Retorika, hatodikban: Riedl: Poetika, hetedikben és nyolcadikban Prónai-Sík: A magyar irodalom története és Magyar irodalmi, ill. Magyar irodalomtörténeti olvasókönyv.

A rákövetkező évek jelentéseiből megemlítésre érdemes, hogy nemcsak magyar nyelvű szavalatok hangzottak el, hanem az iskolában oktatott modern nyelveken is mondtak verset a diákok.

Dr. Halász Gyula váltotta fel Stodolnit a vezető tanári poszton 1927 őszén. Az 1901-ben Esztergomban született tanár 1923-ban nyerte el a bölcsészdoktori címet, majd másfél évet a Sorbonne-on hallgatott, s még egy fél évet töltött Párizsban, hogy tökéletesítse francia nyelvtudását. Magyar-francia szakos tanári oklevelét 1926-ban kapta meg és mindjárt Sopronban helyezkedett el. Nyaranta külföldi utakat tett, a tanév folyamán széleskörű társadalmi tevékenységet folytatott, aktív tagja volt a Frankenburg Irodalmi Kör-nek, a Szabadegyetem előadói karának, sok cikket írt a helyi sajtóba és több katolikus lapba. Az 1939-40. tanévig vezette a Berzsényi-önképzőkört, akkor Ceglédre helyezték igazgatónak.

⁶⁰ Mollay Károly: Szakál Ernő 70 éves. Soproni Szemle XXXVII. (1983), 257. lap.

⁶¹ Munkáit idézik Csatkai Endre-Dercsényi Dezső: Sopron és környéke műemlékei. (2-kötetjelés lehet vagy kiadásjelzés???) Sopron, 1956, 35-36. lap.

⁶² Csapody István: Kárpáti Zoltán 1909-1972. Soproni Szemle XXVII. (1973), 183. lap.

A Körben úgy irányított, hogy az senkinek a szabadságát se sértse. Csak a magyartalanságokat, nyelvtani hibákat javította ki, a tartalomba közvetlenül nem szólt bele. Nem félt attól, hogy a tagok csak néhány szavas vázlat alapján tartsanak szabadelőadásokat, s vitázzanak arról, ami a leginkább érdekelte őket.⁶³ Ez a liberalizmus nemcsak rá és igazgatójára, hanem a legtöbb tanárra is jellemző volt, s biztosította a már említett légkört.

Nyilvánvaló, hogy szó sem lehetett anarchiáról, de sajnós arról sem, hogy az evangélikus líceum diáklapjának szellemét, harcos kiállását elérjék. Ennek az is oka lehetett, hogy a tantestület régivágású, illetve zsidó tagjai nyugdíjba vonultak, vagy a társadalom, a törvények jobbrtolódásával megfosztattak mozgásterüktől.

A reál fogyó erejéből ekkoriban csak egy farsangi lapra, később egy irodalmi ritkaságra futotta (az utóbbiról még szólunk).⁶⁴

A lapban így kezdik az 1930. február 23- és 24-én tartott farsang műsorának ismertetését:

„Mi akik azelőtt ifiú elmével
fásliztuk lelkünket tudomány-kelmével
mastan ím üdítő kabaré-prízniccel:
maskarával, dallal, mókával és viccel...”

A 2. lapon szó esik a Berzsenyi-Önképzőköréről is: „Az önképzőkör viharos ülése. Elnök: - Nem hallottam a nagy lármában, hogy a bíráló mit mondott. Közbeciáltások: - Meg kell kérdezni a jegyzőt! Jegyző: - Kérem, én sem hallottam a nagy lármában, hogy a bíráló mit mondott. Elnök: - Felszólítom a bírálót, nyilatkozzék, hogy mit mondott. Bíráló: Én magam sem hallottam a nagy lármában, hogy mit mondtam.”

A 400 példányban nyomott lapnak 1929 farsangján jelent meg az első száma és igen hamar elfogyott, ugyanígy a második és a harmadik évfolyam is. Aztán abbahagyták. A saját színpadon rendezett farsangi műsort pedig egyre többször engedték át a jövedelemre áhítózó más ifjúsági egyesületeknek: cserkészeknek, Mária Kongregációnak.

⁶³ Garád (Golubich) Róbert visszaemlékezése (1984. okt. 3.)

⁶⁴ A farsangi lap: Diák-Ujság, I. évf. 1929., II. évf. 1930., III. évf. 1931, de mindhárom évben csak egy-egy szám. A II. évf. (4 lap) a Soproni Liszt Ferenc Múzeumban.

A legérdekesebb önképzőköri előadások számára rendszeresítettek egy emlékkönyvet. Garád (Golubich) Róbert úgy emlékezik vissza (1984. október 3.), hogy ő mint jegyző gyorsírással rögzítette az ülések anyagát, majd szépírással áttette az emlékkönyvbe. Föltehetően máskor is olyan jegyzőt választottak, aki jó gyorsíró volt. Ezt könnyen megállapíthatták, hiszen a tárgyat tanították az iskolában, szakköre létezett, versenyeken vettek részt.

A gyűléseken nemcsak irodalomról esett szó, hanem természettudományokról is. Például fizikából a távolbalátást elemezték már 1931-ben! Ekkor az egyik alelnök Mollay Károly.⁶⁵ 1931-32-re őt választották ifjúsági elnökké. (A VIII. osztály egyik magántanulója Weöres Sándor⁶⁶, a szabályzat szerint nem lehetett tagja a körnek.)

Már ekkor szóba hozta valaki Mussolinit, a következő évben a fasiszta diktátor életén kívül Hitleré és mozgalmának története szintén napirendre került. Szó volt az olimpiai játékok eredetéről, de a jövő háborúja kémiai szempontból is feldolgozóra talált. 1934-ben a materialista regény, 1935-ben a magyar-német viszony, a horvát kérdés Jugoszláviában (Golubich Róbert a jegyző).

Az 1934-35. tanévben az első magyar irodalmi dolgozat: a soproni munkahét erkölcsi jelentősége és anyagi haszna.⁶⁷ Máskor is akadnak helyi témák. Az érettségi b-tétele 1936 nyarán a soproni népszavazás jelentősége.

Az 1936-37. évre kiadott értesítő közli, hogy a Berzsenyi Önképzőkör irodalmi, természettudományi és művészeti szakosztályra oszlott. Az utóbbiak élén Dér Zoltán, valamint Janesitz Henrik szaktanárok álltak. Érdekes, hogy az év végi pályázat irodalmi tételére beküldött munkák közül a természettudományi szakosztály ifjúsági elnökéé lett a győztes.

Az értesítő közli a magyar dolgozattípusokat osztályonkénti felsorolásban. Néhány cím: Mai műveltségünkhöz mi tartozik inkább hozzá, a színház-e vagy a mozi? (VI. o.), A kommunizmus tanulságai (A nagy francia forradalom, Oroszország, Magyarország, Spanyolország), ez a téma a hetedikeseké, a következő szintén: A rádióműsor reformja.

Az 1936-37. tanévről szóló értesítőben érdekes közlés látott napvilágot:

⁶⁵ Hiller István: Mollay Károly 70 éves. Soproni Szemle XXXVII. (1983), 325. lap.

⁶⁶ Visszaemlékezése A soproni múzsa c. Vallomások egy városról ... 21-23. lap.

⁶⁷ Az 1934-ben (és 1943-ban) megrendezett munkahétről ld. tőlem Soproni Szemle XXXVIII. (1984) 226-27. és 239-40. lap.

„A Magyar Irodalmi Ritkaságok sorozatában (szerk. Vajthó László, kiadja a Kir. Magyar Egyetemi Nyomda Bp.) a VI. o. tanulói dr. Augusztinovicz Elemér tanár vezetése mellett Sopron a régi magyar irodalomban címen kis gyűjteményt adtak ki, amelyben városunk régi irodalmi emlékeit gyűjtötték össze dr. vitéz Házi Jenő városi főlevéltáros értékes támogatásával és szíves közreműködésével. A kis kötet, amely az ifjúság kultúraszeretetről és a hagyományok megbecsüléséről tanúskodik, hozzáértők és a nagyközönség részéről egyaránt szíves fogadtatásra talált.” (15. lap.)

Leszakadt a második emeleten a földem 1937 novemberében, az iskolát kiürítették. A tanítás az épület felújításának befejezéséig a leánygimnáziumban és a bencések iskolájában folyt délutánonként. Az önképzőkör, hely hiányában, csak vergődött, a Gyóni Gézáról elnevezett szavalókörrrel együtt.

A következő év tanulmányainak legtöbbje a jelenből vette tárgyát. Ady Endre és a városi líra, A hangulatlíra művelői (Babits, Kosztolányi, Juhász Gyula, Tóth Árpád, Szép Ernő), a spiritualista líra (a papköltőket érti alatta), a falu lírája (Erdélyi József, Bartalis János), a realista regény: Tormay C., Ambrus Z., Rákosi V., Pekár Gy., de szerencsére Móra, Móricz és az akkor nagy viharokat kavarázó Szabó Dezső. A kör a „mai idők szellemének megfelelően”, a tankerületi kir. főigazgató jóváhagyásával (1955/1939. III. 6. sz.) ellátott alapszabályok szerint működött.

A légvédelem kerül előtérbe 1940-ben. Nincs óvóhelye az iskolának, ezért megkönnyebbüléssel állapítják meg, hogy a jugoszláv konfliktus éppen a húsvéti szünidőre esett...

Átmenetileg Kőműves Géza magyar-latin szakos tanár elnököl a kör ülésein. Az 1941-42. tanévben már Gábor Géza áll az iskola élén, mert Lauringer nyugalomba vonult. A hang, a stílus gyökeresen megváltozik, nemcsak a diákság lázadozik, hanem a tanári kar egy része is. Gábor Géza, akit a felszabadulás után állásvesztésre ítélték, főleg diktatórikus módszereivel hívta ki maga ellen beosztottjai haragját. Az akkor már neves festőművész-rajztanárra, Soproni Horváth Józsefre nyakkendő viselését írta elő, mindenkitől másodpercnyi pontosságot követelt meg. Mindjárt az első értesítőt, amelyet ő gondozott, teleírta saját cikkeivel. Széchenyi István emlékezetéről szóló bevezető tanulmányában ilyesmiket olvashatunk: „Mi véreztünk, a Nyugat zavartalanul haladt a civilizáció útján ... A múlt azt hirdeti, hogy sorsdöntő

pillanatainkban mindig magunkra maradunk.” Prohászkaról elmélkedvén a Nyugatról beszűrődő rombolásról beszél.

Rajta kívül egy jelzett cikkírója van ennek az értesítőnek. Minden idők legvéresebb kezű magyartanára Ismét harcol a magyar címmel azon kesereg, hogy „... nem volt és nincsen ebben a harcban más szövetségesünk ... csak egy: saját magunk. És nem volt más pártfogónk sohasem, csak egy: a Mindenható”.

Az igazgató a régi világoskék tányérsapka helyett új sötétkék sapkaformát talált ki, rajta új címerrel, volt zászló avatás szögek beverésével, intézeti ruhát, sőt télikabátot írt elő (rövidesen be kellett látnia, hogy ez abban a gazdasági helyzetben képtelenség), azért, hogy a diák „külsőleg is megtanulja és megszokja megmutatni magyar mivoltát. Ezt a célt szolgálta az intézet néma felvonulása a »megbántott nemzeti zászló« előtt ... Az ifjúság öntudattal képviseli a magyar végvárban faja, nemzete gondolatát”. /28. lap./

Az egyetemisták szervezte Volksbund-ellenes felvonulást, amelyben a város összes középiskolása részt vett, hiába próbálja kisajátítani Gábor Géza, aki büszkén küldte fiát meghalni a Hunyadi-páncélosok közé. Az a felvonulás – ha volt is benne itt-ott fajmagyarkodás -, alapjában véve baloldali megmozdulásként értékelhető, amint értékeli is a helytörténeti irodalom.⁶⁸ S ebben egyesült realista és bencés diák, lánygimnáziumi tanuló és licista egyaránt.

A vezetőváltást megsínylette az önképzőkör. Egy diákvélemény az igazgatóról 1943-ban:

„Az intézet vezetője lelkileg olyan távol áll tőlem annyira nem érdekel, hogy mennyi benne az eredetiség és ebből mennyit homályosít el a páthosz és a furcsa felfogás, olyan távol áll tőlem, hogy egészen hidegen hagy ...”

És a vezető tanárról:

„Az iskolának halódó intézménye az önképzőkör. Pedig valamikor, nem is olyan régen, még sokat jelentett a diák életében. Megtanult szerepelni, megtanult bírálni is. Ha valaki jó kritikus, az lehet önmagával szemben is, tehát olyanná fejlesztheti magát, amilyenné az adott tehetséggel, tulajdonságokkal csak lehet. Ez pedig sokat jelent. A kritikai érzék kifejlesztése az önképzőköri üléseken kezdődik el. A fellépést is itt sajátíthatták el eddig a vezető tanár

⁶⁸ Hiller István: Sopron és vidékének munkásmozgalma 1939-1945. Sopron, 1983.

jóakarató felügyelete mellett. Viszont most úgy vagyunk evvel az intézménnyel, hogy sohasem volt olyan év, mely ilyen nagyszerű elképzelésekkel indult volna, mint ez. De olyan se, mely ilyen csúfos véget ért volna. Mindenkinek szerepelnie kell, legalább egyszer: fizikaira csak két-három nagy fizikus mehet, de azoknak a magyaron is ott kell lenni. Minden hónapban lesz ülés (nem tudom, hogy nem terveztek-e kettőt is) stb., stb. És milyen volt ez az év? Nem tudom biztosan, hogy 3 ülés volt-e csak, vagy talán 4 is. Mindenesetre feltűnő nagy számban tartottunk üléseket – legtöbbször vezető tanár nélkül. Irtó érdekes volt hallgatni a népet és időnként el-elkapni valamit az előadó méla szavaiból. A színvonal, ó a színvonal igen magas! A bírálókat az elnök [ifjúsági elnök] jelöli ki, rendszerint már az előadás előtti napon. Mily előrelátó intézkedés! Velem történt meg, hogy az első ülés előtt kaptam meg a bírálómat, aki akkor akarta elolvasni a művem, mikor már gyülekeztek a teremben a tagok.”

És végül idézem a naplónak az 1943. év nagy kabaréjáról szóló sorait:

„Kabarét rendeztünk. Mivel jó osztályfőnökünk csak azt tette meg értünk, hogy nagynehezen biztosította számunkra a Credot⁶⁹ március 7-re, nekünk kell minden mást elintéznünk. Ill. kellett, mert már két színdarab, egy darab eposz készen áll [a tanulók írták], még egy színmű kell (ezt Pestről kapjuk és várjuk), meg a konferánsz. Az egyik »bohózat«-ban én is szerepet kaptam és így vállaltam. »Melák« vagyok. Itthon azt mondják, hogy csak természetesen játsszak ...” /Február 14./ Február 27-i bejegyzés: „És most elmegyek a próbára, mert hosszú a műsor, le kell rövidíteni.”...

Február 25-én: „... csak holnap lesz a főpróba és szombat és vasárnap délután az előadások, vasárnap a tánc.” (Tehát korábbra tették a tervezettnél.)

Március 1.: Tegnap 3-tól este ¼ 10-ig⁷⁰ adtuk elő a műsorunkat utoljára és táncoltunk utoljára mint középiskolások. Szörnyen elfáradtam ...”⁷¹

Háború volt, elsötétítés, nehéz lehetett szívből nevetni. Ez az osztály amúgy sem volt az igazgató kedvence. Leventefoglalkozáson a földbirtokreformról vitatkoztak, s még az év elején közösen és jelképesen megverték egy ifjúvezetőt, aki az akkor szokásos közös tornát akarta vezényelni hetedikes létére a nyolcadiknak. Vallatóra fogták őket, de ők nyilatkozatot írtak

⁶⁹ A domonkosok kultúrháza a mai Május 1. tér É-i oldalán, a Lenkey u. és Mátyás kir. u. közötti szakaszon állt, míg teljesen le nem bombázták.

⁷⁰ Az elsötétítési rendelkezések miatt ilyen korán.

⁷¹ A fenti részletek ezen tanulmány szerzőjének naplójából valók.

alá, hogy kilépnek az intézetből, nem érettségiznek, ha az értelmi szerzőknek baja esik. Az ügy nagy nehezen elsimult, kollektív büntetésként egy ideig nem mehettek moziba, színházba, a Magyar Művelődés Házá-nak avatására is csak módjával. Az ügynek az értesítőben nincs nyoma.

- - -

Más iskolák önképzőkörei

Sopronban, az iskolavárosban, nemcsak gimnáziumi önképzőkörök léteztek. Figyelemre méltó munkát végzett a Soproni állami polgári Leányiskola Csuppy Lajos igazgatása alatt. Az iskolát 1918-ban szervezték meg, s 1922-ben vették állami kezelésbe. Nagyon mostoha körülmények között, mindvégig az iparostanonciskola hét tantermében működött a tanintézet, ott, ahol délutánonként a tanoncok tanultak.

Rendszerint hat elemi elvégzése után kerültek ide a diákok. A helyhiány ellenére magyar társalgási tanfolyamot indítottak az ágfalvi és bánfalvi németajkú gyermekeknek (pl. 1942-ben 38 kezdő és 30 haladó részére), s virágzott az önképzőkör is. A kört Papp-Váry Eleménnél neveztek el, ám főleg Petőfivel foglalkoztak, az első években Németh Margit, majd Balogh Sarolta, Jenny Mária tanári vezetésével. Németh Margitot a Petőfi Társaság elismerő oklevéllel tüntette ki „a Petőfi-kultusznak iskolánkban való nagyszerű gondozásáért”. Részt vettek az Ifjú Polgárok Lapjának Ki tud több Petőfi-verset? c. pályázatán, s két diákjuk dicsérő okiratot és jutalomkönyvet hozott haza, mindkettő Petőfinek ötven költeményét tudta könyv nélkül 1929-30-ban.

A két utolsó osztály, a III. és a IV. volt az önképzőkör tagja. Kéthetenként tartottak összejöveleteket, ahol önállóan készített dolgozatokat olvastak fel, szavaltak, sokat énekeltek, kisebb színdarabokat adtak elő, Mikulásra, Karácsonyra, ünnepekre. Még fotószakosztályuk is alakult.⁷²

⁷² 17 tagja volt. Ld. az 1940-41. évi értesítőt.

Az iskola párjának, a Soproni áll. polgári fiúiskolának (pontos címe: Soproni m. kir. áll. Petőfi Sándor polgári fiúiskola) saját szép épülete volt a Halász utcai hajdani laktanya helyén. Homlokzatán Lukácsy Lajos készítette emléktábla⁷³ Petőfiről, aki a kaszárnyában katonáskodott.

Ennek ellenére sok jót nem mondhatunk róluk. Egy idézet az 1934-ben megjelent, XXX. évfolyamába lépett értesítőből megvilágítja a szellemet, amely ott uralkodhatott. Az igazgató írja Magyar Nemzeti nevelés című tanulmányában: „Ha a föld Isten kalapja, úgy hazánk bokréta rajta – mondja a költő.” A cikkben megtalálható az „Extra Hungariam non est vita, si est vita, non est ita” is. Ehhez kommentár sem kell.

A m. kir. Rákóczi Ferenc honvéd főreáliskola értesítője 1938-39-ből ad bepillantást az 1898 óta létező és a katonatiszti pályára előképzettséget biztosító intézet hétköznapijaiba. Ekkor már nem leplezték céljaikat úgy, mint néhány évvel korábban, a trianoni határozatok kénytelen-kelletlen betartása vagy inkább kijátszása idején.

„A tantermi folyosón az Erdélyi Tibor százados szerkesztette »Nemzeti Krónika« táblája hívta fel a növendékek figyelmét azokra a nevezetes történelmi eseményekre, amelyek a megfelelő naptári napon ezeréves történelmünk folyamán lezajlottak.” Továbbá: „A színházi időszakban növendékeink részt vettek a helybéli színház olyan előadásain is, melyeknek megnézését irodalomtörténeti tudásuk gyarapítása, irodalmi ízlésük fejlesztése és hazafias érzésük mélyítése céljából alkalmasoknak tartottunk.” Eljártak „nagy számban” a Frankenburg Irodalmi Kör, a Liszt Ferenc Zeneegyesület⁷⁴ estélyeire (Erdélyi Tibor⁷⁵ az Irodalmi Kör egyik vezetője, több intézeti tanár muzsikál a zeneegyesület szimfonikus zenekarában), a Képzőművészeti Kör és a „Fényképezők Egyesülete” (ők maguk a Soproni Fotóklub, sőt Photoclub nevet használták)⁷⁶ kiállításaira is.

A „hadapródiskola” önképzőköre számos szakosztályra oszlott az irodalmitól az idegen nyelvi szakosztályig, a tudományostól a fényképészetiig. Hetenként tartották gyűléseiket. A megtanulandó versek között szerepelt Ady: A Halál lovai, Gyóni: Csak egy éjszakára c. költeménye, ajánlott olvasmány

⁷³ Faragó Sándor: Lukácsy Lajos élete és művészi munkássága (1876-1927). Soproni Szemle XXXVI. (1982), 73. lap.

⁷⁴ Az 1829-ben alapított egyesület szimfonikus zenekara ma a város támogatásával, de továbbra is amatőr alapon működik.

⁷⁵ Ld. Augusztinovicz Elemér: A Frankenburg Irodalmi Kör ...

⁷⁶ Ld. Hárs József: Soproni Fotóklub (1902). Soproni Szemle XXXIV. (1980), 248. lap.

Csiky: Proletárok c. színműve is. Ahogy az Orsolya-rend gimnáziumán lehet lemérni a végletes vallásosságot, úgy mutatkozik meg a „kadettok” körében a végletes hazafiság. Ám mint minden az életben, ez sem egyértelműen fehér vagy fekete.

Megemlíthető még a soproni m. kir. áll. négyévfolyamú Fáy András fiú felső kereskedelmi iskola. Kereskedelmi akadémiaként 1884-ben alakult meg a főreáliskola egyik szobájában, majd – néhány évi vándorélet után – 1893-ban a megszűnt Csendes-féle tan- és nevelőintézet helyére költözött a Pócsi utcába. A város számos iparos és kereskedője végzett ebben a tanintézetben. Tanárai között több neves pedagógus található: Salamin Leó a reáliskola igazgatója⁷⁷, Bella Lajos⁷⁸, Mészáros Sándor⁷⁹, aki egyben halkszavú költő is volt.

Önképzőköre az 1934-35. tanévben három szakosztályra oszlott. Az irodalmit dr. Solt Andor, a bécsi Collegium Hungaricum volt tagja, a Győri Kisfaludy Irodalmi Kör rendes tagja vezette. /A másik kettő a gyakorlóirodai és a természettudományi/. Elsősorban a két felső évfolyam számára tartották összejöveteleiket. Petőfi népszerűségéről, Janus Pannoniusról, a segesvári csatával kapcsolatosan Petőfi haláláról és Petőfiről mint szerkesztőről. „Önképzőkörünk tagja a soproni Frankenburg Irodalmi Körnek és a tagok szorgalmasan látogatták a Kör által rendezett irodalmi előadásokat.” Szavalóversenyt is rendeztek, ezen azonban az ifjúság csak igen csekély számban vett részt ... „A nyíregyházi felső kereskedelmi iskola önképzőköre által kiadott Reménysugár-t ebben az esztendőben is számos növendékünk járatta”.⁸⁰

Létezett önképzőkör a Sopronvárosi szakirányú fiú és leányiparostanonciskolában is. Az intézet 50. évfordulóján alakították meg a lányokét (1933. november 1-én). Vezetője Schlegel Anna állás nélküli okl. felső kereskedelmi iskolai tanárnő, az énekkart Schlegel Lujza állás nélküli okl. tanítónő vállalta. Vasárnap délutánonként tartották összejöveteleiket – 2 és 5 óra között – azzal a bevallott céllal, hogy a „vasárnapi céltalan sőt káros bolyongások helyett” adjanak valami szórakozási lehetőséget. Megünneplik az előírt ünnepeket, szavalnak, farsangi műsort adnak, előadásokat hallgatnak meg,

⁷⁷ Salamin Leóról: Mesterházy Sándor: Az első kísérletek a telefonnal Sopronban (1877) Soproni Szemle XXXII. (1978), 85. l.

⁷⁸ Nováki Gyula: Bella Lajos emlékmű a Várhelyen. Soproni Szemle XII. (1958), 369. lap.

⁷⁹ Ld. Augusztinovicz Elemér: A Frankenburg Irodalmi Kör ...

⁸⁰ Jelentés az önképzőköréről az 1934-35. évi értesítőben.

de főleg társasjátékokkal töltik az időt. A fiúk önképzőköre hasonló, ám már 1909 januárja óta működik.⁸¹

Iskolákról ennyit. A tárgyalt szervezetek tevékenysége mögött halványabban vagy erőteljesebben kirajzolódik egy központi, felsőbb akarat: a mindenkori tanfelügyelőké. És természetesen, rajtuk keresztül, a kormányzaté is. A szervezetek jogi kereteiről már szoltunk. A területileg és személyileg is erősen változékony tankerületi igazgatásról csak annyit jegyzünk meg itt, hogy az érettségi tételek megadásától kezdve az ellenőrzés különböző módozatainak gyakorlásáig több lehetősége is adódott az iskolák szellemének befolyásolására. Szerencsésnek mondható az evangélikusok gimnáziumának, az ún. líceumnak a helyzete. Itt inkább az anyagiak hiányának szorítása hatott fékezően a haladó szellemű megnyilatkozásokra. Mégis itt találtuk a háború idején a legbaloldalibb szellemet.

De talán ad tanulságot a többi önképzőkör sorsa is.

- - -

A város irodalmi életéről

Külön tanulmány tárgya lehetne Sopron felnőtt társadalmának irodalmi élete, melyhez két szálon is kötődnek az önképzőkörök: vezető tanáraik által, akik rendszerint működő tagjai voltak a Frankenburg Irodalmi Kör-nek, s diákok által, akik ennek alapszabályszerű estélyein a hallgatóság egy részét (a hátsó sorokat és az állóhelyeket) képezték.⁸²

Ezek a zenével is változatossá tett műsorok, kissé a felnőttek önképzőköri üléseinek szerepében, a Kaszinó (ma Liszt Ferenc Művelődési Központ) nagytermében kerültek sorra. A teremben – állóhelyekkel együtt – 670-en fértek

⁸¹ A Soproni Liszt Ferenc Múzeum kéziratára (K.80.489.I.).

⁸² Évente ált. hat ilyen est volt.

el.⁸³ S bizony nem volt ritka a telt ház, különösen a harmincas évek vége felé. A helyiek mellett országosan ismert írókat, költőket, irodalomtörténészeket hirdetett a plakát. Csak néhány nevet említek: Schöpflin Aladár, Mohácsi Jenő, Áprily Lajos, Szabó Lőrinc, Szerb Antal, Laczkó Géza, Zilahy Lajos, Harsányi Lajos, de Móricz Zsigmond (önálló szerzői est 1927-ben), Karinthy Frigyes, Móra Ferenc, Illyés Gyula, Németh László is. Szavalók, énekesek (köztük a Sopronhoz kötődő Báthy Anna és a soproni Szilvász Margit) szintén szerepeltek az esteken.⁸⁴

A Soproni Fiatalok Mozgalma, Csaba Józseffel az élén, a Kör vezetőit nem tartotta elég haladóknak, ezért külön sorozatban léptette föl a népi írókat, Veres Péter, Darvas Józsefet, Szabó Pált, Tamási Áront, Erdei Ferencet és másokat.⁸⁵

Sopron sajtójában állandóan jelen van az irodalom. Nemcsak az irodalmi, művészeti folyóirat próbálkozásokra gondolok, hanem a napi sajtó vasárnapi számaira. Ady, Gyóni század eleji megjelentetése után inkább szerényebb tehetségű helyi költők kaptak teret. Joós Sándort úgy pártolták akkoriban a város vezetői, mint Szombathelyen Bakó Józsefet. Az Oedenburger Zeitung meglehetősen rendszerességgel közölte a harmincas és negyvenes években Lám Frigyes Ady-fordításait, egyszer pedig Kerpely Jenő műhelytanulmányát fogadta el a szerkesztő. Kerpely, a nagy felkészültségű műfordító, Ady németre való átültetésének esélyeit latolgatta.⁸⁶

Talán sikerült valamit érzékeltetnem abból, hogy a város lakosai, ha máskor nem, iskolaéveik alatt bizonyára kapcsolatba kerültek az irodalommal /1930-ban a kerek 36 ezer lakosból 6 éven felüli analfabéta 793 volt, a csak olvasni tudókkal együtt/, verseket tudtak, értékelték a különböző irodalmi irányzatokat. Az egyik kávéház pincérét Kispetőfinek hívták, mert az asztalok körüli minden ténykedését versidézetekkel kísérte. Többen vissza is éltek ezzel az irodalomszeretettel. A levéltárban fennmaradt egy bizonyos Tóth József soproni lakosnak a beadványa. Foglalkozása: verseiből élő népköltő.⁸⁷ Többen a

⁸³ Heimler Károly: Sopron topográfiája. Sopron, 1936., 57.l.

⁸⁴ Báthy (Stampf) Anna szülei és testvérei Sopronban laktak.

⁸⁵ Kovács József László i. m.

⁸⁶ Szabó Jenő: A költő, drámaíró és műfordító Kerpely Jenő. Soproni Szemle XXXVI. (1982), 266. lap.

⁸⁷ Soproni Levéltár városi iratok 17 948/1941. l.

koldulásnak azt a válfaját művelték, hogy saját versfaragványait füzetekben kinyomatták, s ezekkel házaltak rendőrhatalósági engedéllyel felszerelve.⁸⁸

Talán ennek ellensúlyozására is született az a gondolat, hogy nagy költőink odaillő verssorait az erdei sétautak mentén felállított táblákra fessék föl. A Frankenburg Irodalmi Kör-nek ez az akciója (Csaba József volt akkor a titkár) kedvező fogadtatásra talált nemcsak a helyiek, hanem az idegenek körében is.⁸⁹

Komor Géza Éjjeli élet nálunk Sopronban c. hangulatképében (Sopronvármegye 1933. május 7.) írja,⁹⁰ hogy a pestiek, akik ide látogatnak, csodálkoznak, mert sártengert, libákat, vadászkalapot vártak. Esti korai lefekvés, az van. De van séta a jó levegőn, vagy beszélgetés egy korsó sör és sóskifli mellett. A téma sokféle, bizonyára nem marad ki a sorból az irodalom.

- - -

Táblázatok

I. Középiskolai tanulók társadalmi rétegződése⁹¹

Szülők foglalkozása	Orsolya g. 1938	Bencés g. 1938	Liceum 1938	Tankép. 1938	Reál g. 1938	Polg. lány 1940	Polg. fiú 1933
nagybirtokos	4	3	-	-	-	-	-
középbirt. 100-1000 kh	-	3	16	-	8	-	-

⁸⁸ Ld. Hárs József: Ady és közönsége a harmincas években Sopronban. (Irodalomtörténeti mozaik.) Soproni Füzetek '80, 180-183. lap.

⁸⁹ Csaba József: Vallomás Sopronról, In: Vallomások...

⁹⁰ Fábján Lajos: Nyolc soproni esztendő (Emlékezés Komor Géza születésének 80. évfordulójára). Soproni Szemle XXXV. (1981), 278. lap.

⁹¹ Az összlétszám nem egyezik a III. táblázat megfelelő évének összlétszámával. Ennek az év közbeni kimaradások és a magántanulók számának nem következetes beszámítása lehet az oka. A leánygimnáziumot azért hagytam ki a táblázatból, mert sok volt a más vidékekről származó tanulója, egyébként pedig nem sokban különbözik az orsolyiták statisztikájától. A tanítóképzőt egyéb érdekességei miatt vettem fel (jól látható, kik voltak a „nemzet napszamosai”), különben itt a legtöbb a vidéki. 1939-ben a 122 diák közül csak 24 soproni, 24 a megyéből, a többi az ország minden részéből.

kisbirt. 100 kh alatt	6	65	46	39	33	24	11
kisbirt., napszámos	-	5	1	2	11	26	17
egyéb önáll. őstermelő	-	-	-	-	4	-	1
gazd. tisztviselő	13	13	7	-	15	-	1
földműves, napszámos	-	-	-	-	-	-	7
egyéb gazd. segédszem.	-	5	2	4	6	2	5
nagyiparos, bányaváll.	3	-	3	-	3	-	-
kisiparos, bányakisváll.	8	33	34	22	59	59	43
ipari v. bányatisztv.	1	6	8	1	13	-	2
egyéb ip. v. bánya segéd	-	9	3	5	-	6	56
ipari v. b. napszámos	-	2	-	-	15	27	8
nagykereskedő	5	1	-	-	4	-	2
kiskereskedő	7	8	27	27	20	20	15
keresk. tisztviselő	5	6	3	2	12	5	-
keresk. napszámos	-	-	-	-	-	-	2
egyéb keresk. segédszem.	-	3	1	1	2	3	6
közlekedési kisvállalkozó	-	-	-	-	-	2???	3
közlek. tisztviselő	14	26	12	-	29	1	1
egyéb közl. segédszem.	2	21	26	-	22	25	50
közlek. napszámos	-	-	-	-	-	-	4
köztisztviselő	32	21	28	4	24	4	6
pap, tanár, tanító	19	19	53	10	17	2	2
másféle értelmiségi	15	20	24	1	15	-	-
közhiv. altiszt,	2	18	2	4	18	29	23

szolga							
katonatiszt	22	3	6	-	5	-	-
katonaaltiszt	6	15	9	-	21	7	10
nyugd. köztisztviselő	4	18	14	1	15	2	-
egyéb nyugd. tisztviselő	5	4	-	1	8	2	2
nyugdíjas altiszt	2	11	2	5	11	5	21
tőkés, háztulajdonos	1	-	-	-	3	-	-
házi cseléd, napszámos	-	1	1	-	2	5	3
egyéb ismeretlen fogl.	3	2	4	3	7	17	5
árvaházi, szeretetházi tan.	-	1	-	1	1	3	50
Tanulók iskolánként:	179	343	334	113	407	276	356

II. Az önképzőkörök létszámának alakulása 1920-tól 1944-ig⁹²

Év /jún./	Orso- lya g.					Le- ányg.						Lányok
	V.	VI.	VII.	VIII.	Össz.	V.	VI.	VII.	VIII.	Össz.	Össz.	
1920	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1921	-	20	-	11	31	22	15	20	-	57	88	
1922	14	3	7	-	24	10	8	7	12	37	61	
1923	6	9	2	9	26	26	16	12	6	60	86	
1924	5	6	2	3	16	14	23	9	11	57	73	
1925	4	6	4	5	19	24	8	11	9	57	76	
1926	12	3	4	5	24	14	19	8	17	58	82	
1927	11	12	5	6	34	19	11	12	8	50	84	
1928	17	11	14	5	47	21	14	10	12	57	104	
1929	36	14	12	13	75	22	21	20	9	72	147	
1930	17	32	13	11	73	23	21	18	10	72	145	
1931	20	15	31	13	79	22	11	22	18	73	152	

⁹² Ahol minden adat hiányzik, ott hiányzik az évkönyv. Az orsolyitáknál 1921-ben és 1922-ben nem volt meg minden osztály, a tanítóképző intézet 1925-ig csak négy évfolyamos volt.

1932	9	19	11	30	69	13	9	22	16	60	129
1933	20	7	20	13	60	17	11	9	20	57	117
1934	11	17	6	19	53	21	15	9	7	52	105
1935	17	6	17	8	48	32	22	13	9	76	124
1936	13	13	9	17	52	32	24	19	13	88	140
1937	19	10	14	9	52	15	32	23	20	90	142
1938	12	18	14	14	58	40	13	25	23	101	159
1939	16	12	20	15	63	22	37	12	83	94	157
1940	16	14	13	20	63	15	18	28	10	71	134
1941	12	17	14	14	57	14	16	14	27	71	128
1942	12	11	17	14	54	21	12	14	14	61	115
1943	15	12	13	18	58	13	20	9	14	56	114
1944	21	15	12	14	62	18	13	14	7	52	114

Év/jún./	Bencés gimn.					Ev.gimn. /líceum/				
	V.	VI.	VII.	VIII.	Össz.	V.	VI.	VII.	VIII.	Össz.
1920	-	-	-	-	-	34	34	35	40	143
1921	35	23	25	21	104	21	27	32	38	118
1922	36	25	31	27	119	26	18	30	37	111
1923	33	25	15	17	90	39	29	29	32	129
1924	25	36	23	14	98	24	35	23	25	107
1925	21	25	35	22	103	24	26	31	24	105
1926	24	21	24	33	102	25	27	30	30	112
1927	43	24	24	20	111	33	18	24	28	103
1928	35	30	25	20	110	30	32	17	25	104
1929	25	31	27	20	103	36	26	31	17	110
1930	46	23	27	22	118	36	40	19	31	126
1931	40	39	22	27	128	32	37	36	20	125
1932	49	29	34	19	131	38	26	33	33	130
1933	42	39	23	33	137	29	35	28	34	126
1934	38	39	40	24	141	27	29	34	26	116
1935	43	38	35	37	153	26	23	26	34	109
1936	44	38	40	32	154	48	26	25	26	125
1937	34	39	37	35	145	37	39	27	25	128
1938	34	31	34	37	136	41	42	36	28	147
1939	35	32	26	31	124	36	40	38	37	151
1940	39	38	28	20	125	32	27	36	36	131
1941	40	31	35	28	134	32	25	26	38	121
1942	27	34	28	34	123	32	30	25	24	111
1943	22	25	30	27	104	27	29	31	24	111

1944	31	21	26	31	109	35	29	26	29	119
------	----	----	----	----	-----	----	----	----	----	-----

Év /jún./	Ev.tan. képző						Reál					Fiúk
	I.	II.	III.	IV.	V.	Össz.	V.	VI.	VII.	VIII.	Össz.	Össz.
1920	-	-	-	-	-	-	37	29	30	43	139	282
1921	21	22	22	31	-	96	33	33	26	27	119	437
1922	11	17	23	21	-	72	30	28	31	22	111	313
1923	8	17	14	22	-	61	22	27	28	31	108	388
1924	10	12	15	11	-	48	18	18	29	22	87	340
1925	19	12	13	15	10	69	18	19	17	28	82	359
1926	23	20	8	13	14	78	22	14	19	16	71	363
1927	32	20	19	12	9	92	29	20	13	20	82	388
1928	33	32	20	18	14	117	33	29	20	14	96	427
1929	31	28	30	22	17	128	32	31	27	20	112	453
1930	24	32	25	27	24	132	40	28	38	24	130	506
1931	29	24	30	28	27	138	22	29	34	33	118	509
1932	33	27	24	31	27	142	32	41	28	29	130	533
1933	37	31	22	26	34	150	33	23	40	26	122	535
1934	30	32	30	23	26	141	29	28	222	39	118	516
1935	30	25	31	31	24	141	49	24	27	22	122	525
1936	29	29	23	24	30	135	53	45	18	25	141	555
1937	13	30	27	22	23	115	37	43	41	18	139	527
1938	30	13	27	25	22	117	46	39	36	39	160	560
1939	26	30	14	29	23	122	39	35	38	34	146	543
1940	22	26	30	14	29	121	37	35	41	37	150	527
1941	48	23	25	27	15	138	46	33	38	39	156	549
1942	43	47	20	23	23	156	27	35	25	32	119	509
1943	-	-	-	-	-	-	23	20	32	24	99	314
1944	-	-	-	-	-	-	22	22	19	33	96	324

III. A középiskolák létszámának alakulása 1920-tól 1944-ig⁹³

Év /jún./	Orso- lya g.	Lányg.	Bencés g.	Líceum ev.g.	Ev.tan. képző	Reál	Lányok	Fiúk	Össz.
1920	-	-	-	312	-	403	-	715	715
1921	89	191	332	272	96	359	280	1059	1339

⁹³ A hiányzó adatok oka az értesítők hiánya.

1922	77	140	291	203	72	343	217	909	1126
1923	97	254	276	245	61	349	351	931	1282
1924	82	229	274	232	48	316	311	870	1181
1925	103	241	285	240	69	321	344	915	1259
1926	119	232	289	268	78	327	351	962	1313
1927	148	201	303	251	83	344	349	981	1330
1928	153	195	324	267	117	344	348	1052	1400
1929	177	169	324	274	128	332	346	1058	1404
1930	174	193	341	288	132	326	367	1087	1454
1931	186	202	376	300	138	356	388	1170	1558
1932	179	217	356	306	151	378	396	1191	1587
1933	159	212	339	280	141	392	371	1152	1523
1934	152	232	338	277	141	401	384	1157	1541
1935	148	244	356	284	141	398	392	1179	1571
1936	153	257	357	297	135	403	410	1192	1602
1937	157	260	357	316	115	402	417	1190	1607
1938	166	250	342	332	117	407	416	1198	1614
1939	158	224	335	329	122	371	382	1157	1539
1940	151	193	315	305	121	367	344	1108	1452
1941	151	201	319	287	138	367	352	1111	1463
1942	147	183	299	275	156	355	330	1085	1415
1943	177	184	307	283	-	331	361	921	2282
1944	211	175	317	323	-	331	386	971	1357

IV. Érettségi írásbeli tételek magyarból⁹⁴

a. Bencés gimnázium

Év	Cím	Vállalkozó
1934	A modern líra 1882-től	24
1935	Történelmünk a regényköltészetben	37
1936	A három Júlia	33
1937	Írói eszmények a magyar irodalomban 1772-től 1882-ig	19+18
1938	A magyar irodalmi ízlés színeváltozásai a magyar irodalmi nyelv fejlődésének tükrében	36+2
1939	Alapeszme, korrajz és jellemzés Eötvös József és Jósika regényeiben	30+2

⁹⁴ A b-tételek a bencéseknél inkább történelmi témájúak, 1943-ban fizikai témát adtak. Sajnos csak később mutatják ki mindkét intézetben, hogy melyik tételt hányan választották, azt pedig egyáltalán nem, hogy milyen eredménnyel. Pl. a reálban 1942-ben 3, 1944-ben 7 [!] elégtelen írásbeli volt.

1940	Nagyobb európai eszmeáramlatok hatása irodalmunkra	20+1
1941	Emlékezetes irodalmi élményeim	26+2
1942	Milyen háború ihleti a magyar költőt?	33+3
1943	A megújhodott katolikus líra	12+16
1944	A magyarságtudat nagy élenjárói	26+5

b. „Reál”

Év	Cím	Vállalkozó
1934	a. Hogyan termékenyítik meg irodalmunkat a nagy nemzeti tragédiák? b. Történelmi jogunk Ny.-Magyaro.-hoz	39
1935	a. Mivel magyarázható Madách I. Ember tragédiájának újabb diadala? b. Melyik volt nagyobb csapás hazánkra: Mohács-e v. Trianon?	22
1936	a. Történelmünk nagy alakjai költészetünk tükrében b. A soproni népszav. jelentősége	25
1937	a. Attila alakjának kül. ábr. irodalmunk nagyobb műveiben b. Elektromos áram ...	18
1938	a. Hogyan valósítja meg a romantikus írónemzedék Széchenyi I. elveit? b. Sopron szerepe a magyar történelemben	39
1939	a. Nemzeti életünk szemlélete és bírálata a hazafias lírában b. A Felvidék visszacsat.	34
1940	a. A bűn és bűnhődés Arany J. műveiben b. Az emberi hallás és látás korlátainak tágítása fizikai eszközökkel	37
1941	a. Irodalmunk történelmi küldetése a XIX. sz. magyar válságaiban b. A balkáni kérdés...	39+0
1942	a. Idegenből jött eszmeáramlatok hatása a magyar szellemiségre b. Mo. súlya Európa történetében az Árpádok alatt	16+12
1943	a. azonos az 1939. évi a-tétellel b. Rezonancia...	24+2
1944	a. A magyar falu Gárdonyi novelláiban b. Mo. kettős küzdelme: Keleten felfogja a kun-besenyő támadásokat, Béccsel szemben védi ősi alkotmányát	27+9